

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 68 – 2003
ČÍSLO 1

Slovo na úvod

V dňoch 5. a 6. septembra 2002 sa v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave uskutočnilo slávnostno-pracovné stretnutie s názvom Slovenská reč 1932 – 2002, plne venované nášmu časopisu. Uvedené miesto konania nebolo zvolené náhodne. Vzniká pomaly tradícia „zrkadlovosieňových“ jazykovedných akcií, ktorú otvorila konferencia Mesto a jeho jazyk, konaná 21. a 22. septembra 1998 na tom istom mieste. Pre sympóziu o najstaršom slovenskom jazykovednom časopise Slovenská reč bola sieň so zrkadlami osobitne príhodná nielen preto, že je to jedna z najreprezentatívnejších a historicky najpovestnejších siení na Slovensku a že redakcia tohto časopisu sídli, ako je známe, v Bratislave už viac ako polstoročie, ale aj preto, že Slovenská reč sama je dobrým zrkadlom rozvoja slovenskej jazykovedy posledných siedmich desaťročí. Pritom sa však, pravdaže, ani na okamih nemôže zabudnúť (a, ako sa ukázalo na konferencii, ani sa nezabúda) na prvé dve desaťročia jej dejín, ktoré sa odohrali inde: celkom na začiatku v Košiciach a potom viac ako dve desaťročia v Martine.

Časopis Slovenská reč už dospel do veku, keď by bolo možno namieste hovoriť o jeho trvalosti a možno aj istej nezničiteľnosti a hodí sa byť v tejto chvíli obdivný i sentimentálny. Naše rozhovory s dejinami však bývajú omnoho produktívnejšie, keď namiesto čisto ódického a glorifikujúceho postoja sa zvolí postoj, povedzme to tak, pochvalno-kritický. Azda si to uvedomili aj účastníci konferencie, lebo atmosféra podujatia bola v tomto smere až nečakane búrlivá. A to napriek tomu, že väčšina vystúpení sa týkala skôr začiatočných etáp pôsobenia časopisu Slovenská reč, čiže etáp, v súvislosti s ktorými by sme mohli oprávnene predpokladať, že sa už „uzatvorili“ a „vychladli“, že vyprchali niekdajšie vášne, ktoré v sebe skrývali už prvé ročníky časopisu. Ako vidieť, táto minulosť je doteraz živá a doteraz vyvoláva ostré spory i odlišné interpretácie.

Hoci na konferencii odzneli i hlasy, ktoré naznačovali, že v takejto chvíli sa nehodí byť iným než sentimentálnym a úzkostlivo uctievajúcim, je dobré, že auditorium nedalo prednosť ani „umývaniu murínov“, ani nekritickej chválospevnosti. S vecou zrejme súvisí, že niektoré hodnotenia a diskusné „výpady“ zašli zavše príďaleko zasa na druhú stranu.

Dúfali sme, že na rokovaní sa objaví aj profesor Eugen Jóna, bývalý hlavný redaktor Slovenskej reči, ktorý tento časopis viedol najdlhšie. Tesne pred sympóziom však, žiaľ, účasť zo zdravotných dôvodov odriekol. Šťasti ho zastúpili Dr. Marta Marsinová, jedna zo zastupujúcich výkonných redaktoriek časopisu, ale aj iní pamätníci, ktorí vo svojich vystúpeniach i v diskusii priniesli mnohé cenné informácie o tom, „ako to (asi) bolo naozaj“ i autentické spomienky priamo „z kuchyne“ Slovenskej reči. Referáty a diskusné príspevky nemohli obísť ani zásadné otázky teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry a ich výklady v časopise. Sme veľmi radi, že na konferenciu mohli prísť hostia nielen z domova, ale i zo zahraničia, zastupujúci okrem iného aj paralelné české časopisy Slovo a slovesnost a Naše řeč.

Súčasnou zborníka Slovenská reč 1932 – 2002, ktorý onedlho vyjde, bude aj súpis všetkých príspevkov publikovaných v Slovenskej reči za obdobie od roku 1932 po rok 2002 z pera Anny Oravcovej a Slavomíra Ondrejoviča. Aj tento autorský register veľmi vhodným spôsobom prispeje k prehľadnému obrazu o produkcii v Slovenskej reči i jej profile.

Našou povinnosťou je i poznávanie podielu Slovenskej reči na vývine našej spoločnosti, jazyka a jeho miesta v nej. Aj texty, ktoré sa uverejňujú v zborníku, veľmi dobre dosvedčujú, že niekedy je naozaj užitočné obzrieť sa dozadu a zhodnotiť i prehodnotiť minulosť z hľadiska nových skúseností i novými očami. Naše poznanie nebude, pravdaže, ani teraz úplné, ale všetky takéto sondy nás približujú k onej nikdy nedosiahnuteľnej úplnosti. V každom prípade časopis Slovenská reč sa ukázal i ukazuje, že je pre slovenský jazyk, vedu o slovenskom jazyku a teóriu i kultúru jazyka iba ťažko zastupiteľný.

Rok 2003 je zároveň významný tým, že nás v ňom čaká na pripomenutie 250. výročia od narodenia zakladateľa vedeckej slavistiky a neprekonateľného mysliteľa v oblasti jazykovedy, ako i, ako to sám pripomínal, „polovičného Uhra“, Jozefa Dobrovského. Pripomenutie jeho myšlienok je aktuálne aj pre našu súčasnú lingvistikú a ani takúto príležitosť si nesmieme nechať ujsť. Takisto je dôležité pripomenúť si v tomto roku nedežité sté narodeniny populárneho Alfonza Zaunera.

Okrem toho roku 2003 sme sa posunuli zasa bližšie k bránam Európskej únie, keď nás podľa všetkého očakávajú isté zmeny nielen v každodennom živote, ale aj v používaní slovenského jazyka a možno aj zmeny života v tmavšom tieni svetového jazyka angličtiny. Je potrebné, aby sme sa na tieto zmeny a nové podmienky pripravili. No pripravili sa nie formou katastrofických vízií, ale formou objektívnych analýz podmienok a okolností, ktoré nás čakajú, aby sme pri vstupe do únie a najmä v období po ňom neboli celkom nepripravení. Aj na tieto veci musí ako na svoju novú tému obrátiť pozornosť časopis Slovenská reč.

Redakcia

Ľuba Sičáková

GRAMATICKÉ KATEGÓRIE HYDRONÝM Z POVODIA SLANEJ

SIČÁKOVÁ, Ľ.: Grammatical Categories Relating to the Slaná Basin. Slovenská reč, 68, 2003, No. 1, pp. 5 – 15. (Bratislava).

Utilization of grammatical categories of proper nouns with regard to inner relationships within the proprial system. Incorporating the names into the Slovak gender system according to formal and semantic factors. Delimiting case inflections typical of the three genders of hydronyms in comparison with appellative system. Declination of semantically unclear oneword hydronyms and their unstable gender characteristics. Determination of gender of binary nouns on the grounds of a paradigm of case inflections. Specification of singular and plural forms of hydronyms in comparison with singularia tantum and pluralia tantum. Grammatical category of case with focus on prepositional hydronyms.

Gramatickú kategóriu ako základnú jednotku gramatickej stavby jazyka považuje J. Horecký (1978, s. 111) za všeobecný významový prvok vyjadrený ustálenými a záväznými prostriedkami. V. Blanár (1996, s. 51) dodáva, že pri vlastných menách sa gramatické kategórie využívajú so zreteľom na vnútorné vzťahy propriálneho systému.

Vlastné mená tvoria jednu zo základných vrstiev lexiky každého jazyka a spolu s apelatívami sa zaraďujú aj do gramatickej sústavy daného jazyka. Pretože zo slovnodruhového hľadiska sú propriá vždy substantívami (aj keď majú podobu prívlastňovacieho adjektíva, napr. Petovcovo), ich substantívna povaha je spätá s kategóriami rodu, čísla a pádu.

Rod hydroným a ich skloňovanie. Pri začleňovaní slov do rodového systému slovenčiny sa uplatňujú formálne a významové činitele. Najpodrobnejšie sa rodom podstatných mien zaoberal F. Miko (1962). Podľa neho gramatický rod mien je kategória, ktorej funkciou je vyjadrenie príslušnosti adjektív a adjektívnych slov k substantívam a k slovám substantívnej platnosti (s. 25). Svoju interpretáciu uplatnil F. Miko aj ako člen autorského kolektívu v akademickej *Morfológii slovenského jazyka* (1966). Podľa neho (s. 26) prvým konštituujúcim činiteľom gramatického rodu je zhoda substantív s adjektívami, druhým je prirodzený rod (pri názvoch osôb) a tretím činiteľom je odlišnosť paradigiem.

Komparatívnym výskumom gramatickej kategórie rodu a zhody v slovenčine a maďarčine sa v roku 1977 v rozsiahlej štúdií zaoberal J. Furdík, ktorý tiež konštatoval, že najbežnejším ukazovateľom rodovej platnosti substantíva v slovenčine je zhoda.

Gramatický rod sa podľa J. Oravca (Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1984, s. 35) pokladá za najpríznačnejšiu morfológickú kategóriu substantív, lebo ju majú všetky substantíva, a to aj nesklonné, pri ktorých iných kategórií niet.

Gramatický rod určujú okrem zhody, prirodzeného rodu, ktorý si zachováva svoj lexikálno-sémantický základ, aj niektoré formálne ukazovatele. Gramatické kategórie substantív sa formálne vyjadrujú gramatickými morfémmi (1966, s. 68), ktoré sú zreteľné najmä pri skloňovaní.

Aj keď sa podľa formálnych ukazovateľov v základnom tvare (N. sg.) nedá gramatický rod vždy jednoznačne určiť, na základe ďalších ukazovateľov v jednotlivých pádoch sa substantívum do príslušného rodu zaradi.

Gramatický rod je predovšetkým klasifikačná kategória, lebo slúži na zaraďovanie podstatného mena do istého typu skloňovania. Substantívum istého gramatického rodu sa teda formou výrazne prejavuje v skloňovaní. *Morfológia slovenského jazyka* (1966, s. 131) uvádza, že u substantíva sa rod prejavuje prostredníctvom tzv. rodovo silných prípon. Zastúpenie jednotlivých prípon nie je podľa rodov rovnaké. V mužskom rode sú rodovo silné nulové prípony pri vzoroch *chlap, dub*, ale v ženskom rode pri vzoroch *dľaň* a *kost'* sú to slabé prípony. Ich rodová príslušnosť preto kolíše medzi mužským a ženským rodom. Z povodia Slanej majú takúto kolísavú rodovú príslušnosť niektoré hydronymá zakončené na mäkkú spoluhlásku. Názov *Čierťaž* je podľa miestneho úzu v mužskom rode (od *Čierťaža*) a skloňuje sa podľa vzoru *stroj*, hoci apelatívum *čierťaž* (= hraničná čiara, hranica) je ženského rodu, vzor *dľaň*. V terénnom názve *Pod Čierťažou* je slovo *čierťaž* ženského rodu.

Rodová príslušnosť kolíše aj pri hydronyme *Sograd'* (1865 *Szogrady*); od *Sograda*, aj *Sograde*. Aj keď tu nie je súvislosť s apelatívom *sograd'*, názov sa najčastejšie skloňuje ako substantívum ženského rodu *mokrad'* (od *sograde*, od *mokrade*). Aj K. Palkovič (1979), ktorý sa zaoberal určovaním rodu substantív (apelatív) zakončených na spoluhlásku, na strane 40 konštatuje, že situácia je zložitejšia v slovách zakončených na mäkkú spoluhlásku. Z nášho výskumu hydroným vyplýva, že problematické z hľadiska kategórie rodu sú najmä názvy zakončené na mäkkú spoluhlásku *š, ž, d'*, na tvrdú spoluhlásku *d, k* a na obojakú *z*.

Hydronymá *Čeved, Čeníz, Čremoš, Rednek* sa prakticky používajú v mužskom rode a prípona v genitíve je variantná (od *Čevedu/-u*, od *Čenízu/-u*, od *Čremoša/-u*, od *Redneka/-u*). Využívajú sa tu obidve náležité prípony v genitíve singuláru, a to frekventovanejšia prípona *-a*, aj variantná prípona *-u*, ktorá sa častejšie vyskytuje pri skloňovaní abstraktných a látkových podstatných mien, napr. od *strachu, pozdravu, maku, čaju, bólu* (Sičáková, 2000). Názov *Šop* sa v povedomí obyvateľov spája s apelatívom *šopa* (časť hospodárskej budovy), preto sa skloňuje ako žena (*Šopy*).

Všetky hydronymá zakončené na spoluhlásku, okrem niektorých sémanticky nejasných názvov, pri ktorých rodová príslušnosť kolíše, sú maskulína. Najviac hydroným (25) je zakončených na spoluhlásku *-k* (*-ik*: *Hnojník, Baník* – 13; *-ok*: *Pozemok, Škovránok* – 9; *-ek*: *Rednek, Brúsníček* – 2; *-ák*: *Žobrák* – 1). Štrnásť názvov je zakončených na spoluhlásku *-c*, a to konkrétne na *-ec* (napr. *Brezovec*),

a na spoluhlásku -š, pred ktorou je samohláska *á, o, u*, napr. *Čremoš, Drazuš*. Ostatné spoluhlásky (*h, r, z, p, d', d, j, ž, t, l*) sú zastúpené v jednom alebo dvoch hydronymách mužského rodu. Spoluhláska *v* sa vyskytuje iba v posesívnej prípone -*ov*, napr. *Demetrov*. Tri názvy sú zakončené na spoluhlásku *ň* a štyri názvy na spoluhlásku *n*, napr. *Želbán*. Obojaké spoluhlásky *b, m, f, s* nie sú v hydronymách mužského rodu zastúpené. Z mäkkých spoluhlások sa nevyskytujú spoluhlásky *t', l', č, ž, dž, dz* a z tvrdých spoluhlások *ch*.

Hydronymum *Lokierti* sa skloňuje ako *kuli* len v inštrumentáli, ale v miestnom úze je nesklonné. Používa sa vždy s apelatívom *potok (Lokierti potok)*, na niektorých mapách je zachytený bez apelatíva *potok*. Aj nesklonné názvy však možno zaradiť k jednému z troch rodov. V slovách zakončených na samohlásku je podľa K. Palkoviča (1979, s. 42) ukazovateľom rodu okrem významu slova, prípony (pri odvodených slovách) aj druh samohlásky. Podľa *Morfológie slovenského jazyka* (1966, s. 123) zakončenie mien na samohlásku *-i* signalizuje skôr ženský alebo stredný rod. V miestnom úze je názov v mužskom rode, pretože obyvatelia ho spájajú s apelatívom *potok* (tento *Lokierti potok*).

Hydronymá mužského rodu s nulovou pádovou príponou v nominatíve singuláru sa skloňujú tak ako apelatíva podľa vzoru *dub* (s tvrdým zakončením) a *stroj* (s mäkkým zakončením). Iba tri názvy majú v G. sg. pádovú príponu *-a*, v L. sg. *-e* (*Brezovan, Svarín, Želbán*). V komunikácii sa v názve *Želbán* používa v G. sg. aj podoba (od *Želbánu*), tak ako apelatívum *bán (bánu)*.

Najpočetnejší podtyp tvoria názvy zakončené na spoluhlásku *-k*, ktoré majú v G. sg. príponu *-a*, v L. sg. *-u* (24 názvov): *Žobrák, Hnojník, Rudník, Trník, Rybník, Baník, Turčok, Štítnik, Teľatník, Drienok, Škovránok, Trsteník, Hrádok, Ipelník, Lemešík, Lipovník, Medzník, Oriášok, Potok, Brusniček, Rednek, Ganajdok, Rakytník, Múrok; -ch: Mních*.

Ďalší podtyp predstavujú dve hydronymá s pádovou príponou *-u* v G. sg. aj v L. sg. (*Blh, Pozemok*).

Názvy, ktoré nemajú oporu v apelatíve, majú obyčajne dve prípony v G. sg. *-a/-u*: (*Gampel, Rehel, Pender, Momot, Hámor*), v L. sg. je prípona *-i*, okrem názvu *Momot (-e)*. Názvy *Jordán* a *Laz* majú v G. sg. *-u*, v L. sg. *-e*.

Z uvedeného prehľadu vyplýva, že názvy skloňujúce sa podľa vzoru *dub* majú v genitíve singuláru najčastejšie pádovú príponu *-a*. Hydronymá zakončené na *z, h* majú príponu *-u*. Dvojtvary s príponou *-a/-u* v G. sg. sa vyskytujú v pomenovaniach s nejasným onymickým významom. V lokáli singuláru je prípona *-e*, ak sa však hydronymá končia na veláry *k, ch*, majú pádovú príponu *-u*. Prípona *-i* je v názvoch zakončených na *-el, -er, -or*, teda tak, ako je to pri skloňovaní podobne zakončených apelatív mužského neživotného rodu.

Podľa vzoru *stroj* sa skloňujú hydronymá zakončené na mäkkú spoluhlásku. V genitíve singuláru majú názvy tokov zakončených na spoluhlásku *-c* (14) pádovú príponu *-a*, v L. sg. *-i*: *Brezovec, Trnovec, Rakovec, Turiec, Losinec, Havrilovec, Ivanovec, Mihovec, Furmanec, Hliňanec, Holubenec, Lieskovec, Lipovec*. V ďalších názvoch zakončených najmä na spoluhlásku *-š* (*Radaš, Čremoš, Foráš*), *-ž* (*Čierťaž*), *-z* (*Čeníz*), *-d'* (*Sograd'*) sa v miestnom úze používajú v G. sg. variantné prípony a koliše aj rodová príslušnosť. Môžeme konštatovať, že v morfologickej rovine (v skloňovaní) nie sú markantné rozdiely medzi apelatívami a hydronymami.

Substantíva ako najvlastnejšie pomenovania svojou lexikálnou časťou vyjadrujú lexikálny (vecný) význam a gramatickou časťou zasa gramatický význam. V odvodených podstatných menách je súčasťou slovotvornej (odvodzovacej) prípony pádová prípona, ktorá signalizuje rodovú príslušnosť jednotlivých substantív. Na základe toho možno konštatovať, že ukazovateľom rodu je isté zoskupenie foném v odvodzovacej prípone. Platí to najmä pri tých názvoch, v ktorých už niet súvislosti s východiskovým apelatívom (Sičáková, 2000).

V hydronymách ženského rodu sú to najčastejšie odvodzovacie prípony *-ica, -ka, -ava/-va* so svojou rodovo silnou pádovou príponou *-a*. V mužskom rode je to v slovotvorných príponách *-ec/-iec, -ík/-ník* nulová pádová prípona. Najfrekvencovanejšie odvodzovacie prípony v strednom rode *-ovo, -isko, -ište, -ie* majú rodovo silné pádové prípony *-o, -e, -ie*. Slovenské názvy riek sú prevažne ženského rodu. V povodí Slanej je 120 jednoslovných hydronym ženského rodu, 82 hydronym mužského rodu a 27 názvov stredného rodu.

V historickej i súčasnej hydronymii je najfrekvencovanejším sufixom hydronym v ženskom rode sufix *-ica*, napr. *Rimavica, Lomnica, Rozložnica*, ktorý je podobne ako sufix *-ka* adekvátne zastúpený aj pri tvorbe apelatív. V staršej slovenskej hydronymii bol na druhom mieste formant *-ava*, napr. *Rimava, Stenava, Zdychava*, ktorý nie je v súčasných názvoch v povodí Slanej častý. Novší typ predstavujú názvy tvorené sufixom *-ka*, napr. *Hrdzavka, Slatinka, Teplička*. Názvy stredného rodu nemajú vyhranené prípony, okrem posesívnej prípony *-ovo*: *Ladovo, Diakovo, Petovcovo, Petošovo* a iné, ktoré sa však skloňujú ako substantíva stredného rodu vzor *mesto*.

Všetky hydronymá zakončené na samohlásku *-a* sú ženského rodu (*Medza, Skalička* – 87 názvov), v adjektívnych názvoch aj na *-á* (*Dobrá, Slaná* – 33 názvov) a jeden názov na spoluhlásku *-ň* (*Roveň*). V názvoch stredného rodu prevláda samohláska *-é* (*Kozubné* – 9 názvov), *-e* (*Zbojište* – 4), *-o* (*Brádno* – 11 názvov). Dvojhlásku *-ie* majú dva názvy (*Španie, Bánie*), samohlásku *-a* hydronymum (*Slávča*). V strednom rode sú rodovo silné najmä prípony *-e, -ie*, a to v apelatívach i hydronymách. Uvedené názvy sa skloňujú podľa vzoru *mesto, srdce, vysvedčenie*. Pomnož-

ným podstatným menám a ich rodovej príslušnosti venujeme pozornosť na inom mieste tohoto príspevku.

V ženskom rode je rodovo silná pádová prípona *-a* (*žena, ulica*), ktorá je však v mužskom rode slabá (*hrdina*). Sémanticky jasné hydronymá zakončené na príponu *-a*, pred ktorou je tvrdá alebo obojaká spoluhláska, sa skloňujú podľa vzoru *žena*, napr. *Teška, Kokavka, Dolina, Zdychava* (63), podľa vzoru *ulica*, napr. *Šťavica, Lomnica, Majša* (24). Názov *Roveň* sa skloňuje podľa vzoru *dlaň*, ale v genitíve singuláru sa používa prípona *-e*, aj *-i* (od *Rovne, Rovni*). Jednoslovné adjektívne názvy sa skloňujú podľa vzoru *pekný* a jeden názov podľa vzoru *pávi* (*Vlčia*).

Sémanticky nejasné hydronymá (*Čoma, Kejda, Zerha*), ktoré nemajú oporu v apelatívach, ale súvisia s osobným menom *Čoma* (z výskumu) a s terénnymi názvami *Kejda, Zerha*, kolíšu medzi mužským rodom (vzor *hrdina*) a ženským rodom (vzor *žena*). V mužskom rode sa okrem zvieracích podstatných mien dôsledne uplatňuje kategória životnosti. Formálne sa to prejavuje tým, že zvieracie substantíva sa v singulári skloňujú podľa vzoru *chlap* a v pluráli podľa vzoru *dub* alebo *stroj*. Hydronymum *Čoma* súvisí s osobným menom *Čoma*. Sú to homonymné názvy, ktorými sa pomenúvajú dva rozličné denotáty. Antroponymum *Čoma* je mužského životného rodu a skloňuje sa podľa vzoru *hrdina*. V genitíve a v akuzatíve singuláru je rovnaká podoba *Čomu*. Ide o pádovú homonymiu, čo je jeden z formálnych ukazovateľov kategórie životnosti substantív mužského rodu (Sičáková, 2000).

Prípona *-a* je silná pádová prípona substantív ženského rodu, kde životnosť nie je podstatná kategória, lebo podľa vzoru *žena* sa skloňujú životné i neživotné substantíva ženského rodu. Hydronymum *Čoma* svojím zakončením v N. sg. *-a*, v D. sg. *-e* (*Čome*), v A. sg. *-u* (*Čomu*) a v L. sg. *-e* (v *Čome*) signalizuje ženský rod, vzor *žena*. V miestnom úze sa v genitíve singuláru popri náležitej prípone *-y* (od *Čomy*) používa aj prípona *-u*, pretože takú príponu má antroponymum *Čoma*, s ktorým ho miestni obyvatelia dávajú do súvislosti.

Hydronymá *Kejda* a *Zerha* boli motivované rovnomenými terénnymi názvami. Ani ich skloňovanie v miestnom úze nie je pravidelné. Názov *Zerha* má v genitíve singuláru frekventovanejšiu príponu *-u* (od *Zerhu*, súvislosť s osobným menom *Zerha*), názov *Kejda* zasa príponu *-y* (od *Kejdy*). Aj ostatné pádové prípony sa miestnym obyvateľom miešali. Ak utvoríme od názvov *Zerha, Kejda* deminutívne podoby so sufixom *-ička* (*Zerhička, Kejdíčka*), názvy sa zaradia do ženského rodu. O možnosti rozlišovať rod substantív pridaním deminutívnej prípony písal J. Furdík (1977).

Hydronymá *Činča, Pača, Fóca, Papča* patria podľa zakončenia do ženského rodu (*ulica*). Kolísanie prípon nastáva v genitíve singuláru, kde je pri vzore *ulica* záväzná pádová prípona *-e*, ale v názvoch sa vyskytuje aj prípona *-i*, ako pri vzore *kost'*, teda od *Činče/-i, Pače/-i, Fóce/-i, Papče/-i*. Názvy *Činča, Fóca* a *Pača* boli aj

v starších doložených podobách zakončené na *-a* (1884 *Činča*, 1890 *Fócza*, 1291 *Pacha*, 1675 *Pacsa*). Hydronymum *Papča* (jedna z podôb *Pápoč potok*, 1867) bolo motivované osadným názvom *Papča*, ktorý má najstaršie doložené podoby z roku 1323 *Popoch*, 1427 *Papoch* a tie signalizujú mužský rod.

V analyzovaných názvoch určovali rod najmä formálne príznaky (pádová prípona v N. sg.), ktorá je v odvodených názvoch súčasťou slovotvornej prípony. Zmenu gramatickej kategórie môže spôsobiť aj zmena onymického (sémantického) príznaku vlastného mena. Pri zmene onymického príznaku, ktorý je podriadený gramatickej stránke vlastného mena, sa stáva onymická jednotka (toponymum, antroponymum) pomenovaním druhého objektu (hydronyma), napr. antroponymum *Čoma*, ktoré motivovalo pomenovanie toku, má v mužskom rode podobu od Čomu a hydronymum je v ženskom rode (od *Čomy*).

V povodí Slanej sa vyskytujú aj hydronymá v plurálovej forme. Rodom pomnožných miestnych názvov sa zaoberali viacerí autori. Najskôr sa tejto problematike venovala M. Marsinová (1949/50). Poukázala na spojitosť miestnych názvov zakončených na *-y*, *-e* so všeobecnými podstatnými menami. Gramatický rod miestnych pomnožných názvov analyzoval aj E. Pauliny (1954), podľa ktorého kritériom rodových rozdielov je v istých prípadoch spôsob tvorenia genitívu plurálu. Vkladná hláska v miestnych názvoch signalizuje ženský rod, napr. *Mlynky* (*Mlyniek*).

Problematiku rodu pomnožných miestnych názvov zakončených na *-y* alebo *-e* skúmal aj F. Miko v monografickej práci *Rod, číslo a pád podstatných mien* (1962), ako aj v *Morfológii slovenského jazyka* (1966). V roku 1972 písal P. Kušnir o určovaní gramatického rodu pomnožných substantív podľa príslušnosti k skloňovaciemu typu (vzoru) a podľa východiskového nominatívneho tvaru. Rodom pomnožných podstatných mien zakončených na *-y*, *-e* sa v roku 1972 zaoberal aj J. Jacko v príspevku aj v učebnici *Slovenská morfológia v škole* (1974), a to v samostatnej kapitole venovanej tejto problematike. Poukázal v nej na rozdiely pri určovaní rodu miestnych názvov uvedených v academickej *Morfológii slovenského jazyka* (1966) a v *Slovníku slovenského jazyka* (VI.), ako aj na rozkolísanosť pádovej prípony v genitíve plurálu niektorých pomnožných miestnych substantív. Pri určovaní rodu pomnožných miestnych názvov vychádzal z pádových foriem.

V roku 1972 vyšla aj štúdia L. Dvonča venovaná pomnožným osadným názvom mužského i ženského rodu zakončeným na *-y*, *-e*. V rámci nich autor vyčlenil podskupiny podľa toho, či vznikli propriálizáciou apelatív, napr. *brehy* – *Brehy*, alebo sa na označenie obce použilo apelatívne pomenovanie osoby, zvierat'a, napr. *Žemliare* (*žemliar* – *žemliari*). Pomnožné osadné názvy členil L. Dvonč aj podľa súvislosti s názvami obcí používanými v tvaroch singuláru, napr. *Sliače* – *Sliač*, či podľa súvislosti s podstatnými menami mužského rodu tvorenými istými odvodzovacími príponami, napr. *-any*, *-áky*, *-iaky*, *-íky/-iky*, *-áre*, *-iare*. Pri ženských osadných

názvoch vyčlenil autor podobné skupiny ako pri názvoch mužského rodu. Danou problematikou sa L. Dvonč zaoberal aj v roku 1974. J. Oravec (Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1984) určuje rod pomnožných podstatných mien fonologickými (formálnymi) kritériami.

V skúmanej oblasti sme zaznamenali desať jednoslovných substantívnych hydronymov plurálového typu (pluráliá tantum) zakončených pádovou príponou *-y*, a to v mužskom i ženskom rode, jeden názov zakončený na *-e* (*Frákonice*) a tri dvojslovné názvy adjektívneho typu (*Blatné dolinky*, *Kamenné hrbky*, *Velké Seky*), ktorých rod určuje substantívum.

Rod pomnožných substantív, ako sme to už naznačili v stručnom prehľade, sa zisťuje niekoľkými spôsobmi. Je to napr. podľa významovej súvislosti s apelatívami, podľa odvodzovacej prípony, či podľa morfológických (gramatických) súvislostí.

Rodová príslušnosť slabne pri pomnožných podstatných menách, pretože im chýba singulárová paradigma, a teda aj základný tvar nominatívu singuláru, ktorý je jedným z ukazovateľov rodu.

Sémanticky jasné jednoslovné názvy všetkých rodov majú paradigmu podľa príslušného skloňovacieho typu, ale iba v tvare jedného gramatického čísla.

Rod pomnožných podstatných mien sa ľahšie zisťuje pri tých názvoch, ktoré si zachovali súvislosť s apelatívami, a to či už v mužskom rode na *-y*, napr. *Bány*, *Lazy*, *Priehy*, alebo v ženskom rode (*Hrbky*). Názov *Hrbky* je v bežnej komunikácii mužského rodu, pretože v povedomí používateľov evokuje súvislosť s apelatívom *hrb* – *hrbky*. Pomnožné hydronymum *Lazy*, ktoré označuje jednotlivinu plurálovou formou, má aj singulárovú podobu mužského rodu *Laz*.

Názvy zakončené na príponu *-any* sú mužského rodu a skloňujú sa podľa vzoru *dub* (*Orechovany*, *G. Orechovian*, *D. Orechovanom*, *L. o Orechovanoch*).

Pri názvoch *Lehy*, *Gody*, *Šramky* je onymický význam zastretý, preto sa pri určovaní rodu berú do úvahy formálne (fonologické) kritériá. Podľa J. Oravca (Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1984, s. 38) sú pomnožné mená na *-y* mužského rodu, ak sa ich tvarotvorný základ končí na jednu spoluhlásku, pred ktorou je samohláska okrem *i*. Názvy *Lehy*, *Gody* toto kritérium spĺňajú. Ak berieme do úvahy Stanislavov výklad (1948, s. 307) názvu *Lehy* /*Lehi* ako *Lech(y)* (Poliaci), potom je v D. a L. plurálu náležitá pádová prípona *-om*, *-och*: *Lehom* (*Lechom*), o *Lehoch* (*Lechoch*). *Lehy* sú časťou obce Jestice a ich najstaršia podoba je z roku 1427 *Lewch*, 1439 *Lech*.

Hydronymum *Gódy* je doložené iba z roku 1868. Terénny názov je v miestnom úze zachovaný v podobe *Góda*, ktorá signalizuje ženský rod vzor *žena* (od *Gódy*), preto takýto genitívny tvar má aj pomenovanie toku.

Názvy, ktorých tvarotvorný základ sa končí na skupinu spoluhlások, napr. *-čk-*, *-nk-*, *-žk-* sú ženského rodu, napr. *Riečky*, *Dolinky*, *Podrážky*. V istých prípadoch

signalizuje vkladná hláska v genitíve plurálu (*Podrážok*) podľa Paulinyho (1954) aj podľa akademickej *Morfológie* (1966) feminína a prípona *-ov* životné i neživotné maskulína.

Rodová príslušnosť slabne pri hydronyme *Šramky*, ktoré súvisí s rovnomeným, ale starším terénnym názvom *Šramky* a ten pravdepodobne s antroponymom *Šramko* doloženým od roku 1768. Pretože sa hydronymum spája s osobným menom *Šramko*, je v komunikačnom akte častejší genitívny tvar od *Šramkov*. Plurálovú podobu s pádovou príponou *-e* má v povodí Slanej len jeden názov toku (*Frákonice*). Je ženského rodu a skloňuje sa podľa vzoru *ulica*.

Číslo. Číslo podstatných mien vyplýva podľa F. Míka (1962, s. 58) z faktu, že podstatné mená pomenúvajú samostatne chápané javy, ktoré implikujú možnosť kvantity. Spolu s kategóriou rodu a pádu je menné číslo gramatickým prejavom a ukazovateľom substantívnosti slova.

Už z definície vlastných mien ako pomenovaní jednotlivín v rámci jedného druhu vyplýva, že sa vzťahujú na jeden denotát. Súvisí to s identifikačnou funkciou vlastného mena. Názvy označujúce jednotlivinu môžu mať singulárovú (*Rimava, Blh*) i plurálovú formu (*Lazy, Doliny*), ale používajú sa iba v tvare jedného gramatického čísla, sú to „jedinečné singuláriá tantum a pluráliá tantum“ (Blanár, 1950, s. 43). Na formálne vyjadrenie singulárových i plurálových tvarov slúži súbor pádových prípon. Číslo substantív signalizuje podľa F. Míka (1962, s. 59) každá pádová prípona osobitne, napr. *žene, ženám*. Kategória čísla sa v nich vyjadruje spolu s kategóriou pádu.

Jednoslovné hydronymá sa v povodí Slanej vyskytujú vo všetkých troch rodoch v prevažnej väčšine v jednotnom čísle (233). Plurálovú podobu má len trinásť hydroným. Tento fakt súvisí s tým, že „singulár vlastného mena je výlučný a význam jednotnosti sa v ňom zužuje na význam výlučnej jednotnosti (jedinečnosti)“ (Miko, 1962, s. 64).

V rámci hydroným môžeme vydeliť názvy, ktoré sa v skúmanej lokalite vyskytujú v jednotnom alebo v množnom čísle. Vždy však ide o pomenovanie odlišných denotátov, napr. *Laz* ako názov toku sa v povodí Slanej vyskytuje v singulárovej podobe trikrát (pre tri rôzne toky) a názov *Lazy* sa v plurálovej podobe nachádza iba raz. Gramatické číslo v podobných toponymách nie je podľa M. Majtána (1996, s. 17) gramatickou kategóriou v pravom slova zmysle, ale stalo sa lexikálnou kategóriou, využíva sa ako lexikálny (slovotvorný) prostriedok a môže byť i v tom istom mikroareáli diferencujúcim činiteľom. Zmena gramatickej kategórie (napr. *Dolina – Doliny*) spôsobí vznik nového názvu.

Inú skupinu predstavujú hydronymá vyskytujúce sa iba v tvare množného čísla, tzv. pluráliá tantum, napr. *Orechovany, Lehy* (nemajú oporu v apelatívach), ku ktorým neexistujú názvy v jednotnom čísle.

Je tu aj skupina názvov všetkých troch rodov, vyskytujúcich sa iba v tvare jednotného čísla, tzv. singuláriá tantum, napr. *Blh, Turiec, Svarín, Brádno* (nemajú oporu v apelatívach), ku ktorým neexistujú názvy v množnom čísle.

V tvare singuláru existuje najväčšie množstvo jednoslovných hydroným (233), ku ktorým sa dajú (ako pomenovania iného denotátu – toku) tvoriť plurálové pendanty názvov. Ide o singulárové podoby hydroným (nepravé singuláriá tantum), napr. *Hámore, Lúčka, Javorina, Škovránok, Uhlisko, Rybník, Hlavina, Drienok, Oriేశok* (majú oporu v apelatívach).

V plurálovom tvare sú doložené hydronymá (*Bány, Hrbky, Lazy, Prielohy, Podrážky, Kamenné hrbky, Veľké Seky* – majú oporu v apelatívach), ku ktorým môžu existovať (pre iný denotát – tok) ich singulárové pendanty. Ide o plurálové podoby hydroným (nepravé pluráliá tantum).

V. Blanár (1950, s. 96) uvádza, že nemožno klásť na jednu rovinu pluráliá tantum a plurálové vlastné mená. Z uvedených faktov vyplýva, že skupiny singulárových a plurálových podôb názvov (*Lúčka – Lúčky, Bán – Bány*) čiastočne navzájom súvisia lexikálnym významom (boli pravdepodobne motivované rovnakým denotátom), ale sa líšia gramatickým významom, napr. kategóriou čísla. Singuláriá a pluráliá tantum majú odlišný lexikálny aj gramatický význam, napr. *Blh, Rimava – Orechovany, Lehy*. Pluráliá a singuláriá tantum podľa F. Mika (1962, s. 74) priamo nesúvisia a nemožno ich stavať do bezprostredného vzťahu. Autor pluráliá tantum vydeľuje ako zvláštnu skupinu v protiklade k podstatným menám s obyčajným singulárom a plurálom. Akademická *Morfológia* (1966, s. 44) pokladá singuláriá a pluráliá tantum za defektné, lebo nemajú úplnú paradigmu.

Pád. Podľa *Morfologie slovenského jazyka* (1966, s. 71, ďalej MSJ) „pád naznačuje, nakoľko a ako je vec vystavená účasti (zásahu) deja alebo iného javu, ktorý na vec prechádza.“ Je to gramatická kategória vyjadrujúca vzťahy podstatných mien k iným slovám vo vete.

Pády sa na rozdiel od kategórie rodu a čísla vyjadrujú priamo, pádovými príponami. Hydronymá majú podobne ako apelatíva spravidla všetky pádové tvary. Jednoslovné hydronymá ako mená neživých objektov sú v rôznych prameňoch najčastejšie zaznamenané v tvare nominatívu jedného z gramatických čísel. Nominatív, ktorý nesignalizuje účasť na deji a je nezávislý, vyjadruje, „že daný predmet je bez vzťahu k inému predmetu alebo deju...“ (MSJ, s. 153). Ostatné pády sú závislé. V porovnaní s apelatívami však nie sú tvary ostatných pádov hydroným také frekventované, aj keď sa tieto tvary pádov v komunikácii používajú ako pri apelatívach, napr. *Zdychava*, pri *Zdychave*. Predložkové názvy majú základný tvar v takom páde, aký si vyžaduje význam predložky, napr. v názve *Pred Kozím* predložka *pred* s inštrumentálom označuje miesto.

Súčasťou jednoslovného názvu *Podgáliková* je predložka *pod*, ale nie je to typický predložkový názov. V komunikačnej situácii sa využíva konštrukcia *Bola som pri Podgálikovej*. Kompozitum *Podgáliková* je v nominatívnej podobe ako všetky substantivizované názvy (*Slatvina, Hlboká*). V predložkovom názve je substantívum v takom páde, aký si vyžaduje daná predložka, napr. *Pod Hájom, Pod Hrevedovým* (inštrumentál). V bežnej komunikácii sa tvar predložkového názvu nemení, napr. *Bola som Pod hájom*, alebo *Bola som pri potoku Pod hájom*. V komunikačnej situácii sa využil opisný spôsob so základnou podobou názvu v statickom význame.

Všetky predložkové názvy sú dvojslovné, zložené z príslušnej predložky a substantíva, napr. *Pred záhradou, Pod Hájom*, z ktorých apelatívum *potok* postupne vypadlo. V takýchto názvoch prebehol podobný proces ako v jedinom doloženom názve, zachovanom aj v súčasnosti v podobe *Potok k topiarni*. V prebiehajúcom pomenovacom procese bolo najprv dôležité priame pomenovanie toku a rozlišujúci prívlastok *k topiarni* pomáhal lepšie určiť pomenovaný tok. Neskôr pri takto tvorených názvoch (*Potok pod Hájom*) sa priame pomenovanie stalo nadbytočné a zostal len rozlišujúci prívlastok *Pod Hájom, Pred záhradou*, ktorý prebral funkciu základného člena. Podľa J. Pleskalovej (1987, s. 299) začína byť postavenie základného pôvodného člena labilné a snaha o jazykovú ekonómiu vedie k zjednodušovaniu názvov.

Predložkové hydronymá majú podobne ako „geografické názvy predložkového typu neúplnú (v istom zmysle slova) paradigmu“ (Majtán, 1996, s. 18). V predložkových názvoch sa v skúmanej lokalite vyskytujú primárne predložky *do, na, pod, pred, k* a jedna sekundárna predložka *vyše*.

Predložky v analyzovaných hydronymách najčastejšie vyjadrujú polohu, miesto (kde sa potok nachádza): *Na Studenici* (L.), *Pod Hájom* (I.), *Pod Hrevedovým bánom* (I.), *Pod Studenou vodou* (I.), *Podgáliková* (N.), *Vyššie Studenice* (G.), *Pred Kozím* (I.), *Pred záhradou* (I.). Dve hydronymá predložkového typu vyjadrujú smerovanie (kam potok tečie): *Do Páleníc* (G.), *Potok k topiarni* (D.). Názvy *Pred Kozím, Pred záhradou* sú prevzatými terénnymi názvami predložkového typu. Ostatné hydronymá boli motivované jednoslovnými terénnymi názvami. Predložka k nim pridaná signalizuje, že tok sa na pomenovanej lokalite nachádza, alebo k nej smeruje.

Z analýzy predložkových hydroným vyplýva, že jeden názov sa vyskytuje v základnom nominatívnom tvare (*Podgáliková*), dva názvy v genitívnom tvare, po jednom názve v datíve a lokáli. Najviac hydroným má tvar inštrumentálu (5), ktorý najčastejšie vyjadruje okolnostné významy miesta.

Záver. – Podľa formálnych a významových činiteľov hydroným sme sa zamerali na ich začlenenie do rodového systému slovenčiny, na vymedzenie rodovo silných pádových prípon hydroným v porovnaní s apelatívami, ako aj na gramatickú kategóriu pádu so zameraním na predložkové hydronymá. V porovnaní so singulariami tan-

tum a pluráliami tantum sme vyčlenili skupinu singulárových a plurálových podôb hydroným.

Literatúra

BLANÁR, V.: Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1950. 138 s. (a).

BLANÁR, V.: Kategória množného čísla. In: Jazykovedný zborník Slovenskej akadémie vied a umení IV. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1950, s. 89 – 99 (b).

BLANÁR, V.: Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). 1. vyd. Bratislava, Veda 1996. 250 s.

DVONČ, L.: Rod pomnožných miestnych názvov v spisovnej slovenčine. Slovenský jazyk a literatúra v škole, 18, 1972, s. 198 – 202.

DVONČ, L.: Rod pomnožných miestnych názvov na -y, -e v spisovnej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 12. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974, s. 76 – 87.

FURDÍK, J.: Gramatický rod a zhoda v slovenčine a v maďarčine. In: Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny. Red. F. Sima. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 21 – 59.

HORECKÝ, J.: Základy jazykovedy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 184 s.

JACKO, J.: Rod pomnožných podstatných mien. Kultúra slova, 6, 1972, s. 216 – 219.

JACKO, J.: Slovenská morfológia v škole. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 232 s.

KUŠNÍR, P.: O určovaní gramatického rodu a skloňovacieho typu pomnožných substantív. Slovenský jazyk a literatúra v škole, 18, 1972, s. 206 – 208.

MAJTÁN, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. 1. vyd. Bratislava, Veda 1996. 191 s.

MARSINOVÁ, M.: Skloňovanie miestnych mien typu Jastrabie. Slovenská reč, 15, 1949/50, s. 299 – 308.

MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 256 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.

PALKOVIČ, K.: Rod podstatných mien v slovenčine. Slovenská reč, 44, 1979, s. 38 – 44.

PAULINY, E.: Rod pomnožných miestnych mien v spisovnej slovenčine. In: Studie a práce lingvistické. 1. K šedesátým narodeninám akademika Bohuslava Havránka. Red. J. Bělič a i. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1954, s. 154 – 161.

PLESKALOVÁ, J.: K hranici medzi apelativy a proprii (na materiálu pomístních jmen). In: Zprávy Místopisné komise ČSAV, 19, 1978, s. 296 – 300.

SIČÁKOVÁ, L.: Gramatický rod a skloňovanie niektorých jednoslovných hydroným povodia Slanej. In: Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. 14. onomastická konferencia. Banská Bystrica 6. – 8. júla 2000. Zborník referátov. Zost. J. Krško a M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Fakulta humanitných vied a Pedagogická fakulta UMB 2000, s. 149 – 151.

STANISLAV, J.: Slovenský juh v stredoveku. Zv. 1 – 2. 1. vyd. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1948. 664 s. + 673 s. + 10 mapových príloh.

I

DISKUSIE A ROZHLADY

Jana Kupcová

VÝPOVEDE S DIREKTÍVNOU KOMUNIKATÍVNOU FUNKCIOU

KUPCOVÁ, J.: Utterances with the Directive Communication Purpose. *Slovenská reč*, 67, 2002, No. 6, pp. 29 – . (Bratislava)

The author of the contribution concentrates on the institutional communication environment (TV contest programme *POSTREH/ acumen*) and she analyses utterances from the communicative-pragmatic, lexical-grammatical and syntactical point of view. She demonstrates that in the media communication, the game has an appeal-order character.

1. Charakteristika relácie

Cieľom nášho príspevku je poukázať na fungovanie jednotlivých typov výpovedí v prostredí inštitucionálnej komunikácie. Sústredíme sa na televíznu zábavnosúťažnú reláciu *Postreh*, ktorá sa vysielala ako súčasť popoludňajšieho bloku relácií od začiatku roka 2000 do júna 2001.

Ide o typ počítačovej hry, v ktorej telefonický divák dostáva jednu z desiatich počítačom vybraných hier: *Čertove obrázky*, *Osemsmerovka*, *Labyrint*, *Kimovka*, *Neposlušné slabiky*, *Pexeso*, *Defilé*, *Klobúky*, *Hádaj*, na čo myslím, *Ostro sledovaná Markíza* a jeho úlohou je v stanovenom časovom limite zvládnuť danú úlohu. Za správne vyriešenie dostáva peňažnú výhru, pri neúspechu sa mu získaná suma kráti a nesmie viac pokračovať v hre. Takto sa môžu v priebehu vysielania zapojiť do súťaženía viacerí diváci.

Táto relácia s dynamickým priebehom a s pevnou programovou štruktúrou predstavuje typ asymetrického dialógu, v ktorom má dominantné postavenie moderátor – koordinátor a usmerňovateľ dialógu v prostredí inštitucionálnej komunikácie. Striedavo ju moderujú dvaja moderátori, z ktorých každý má vlastný moderátorský štýl. V úvode relácie moderátori súvisle rozprávajú o aktuálnej téme – počasie, priateľské vzťahy, blížiac sa sviatky, časový posun a jeho vplyv na ľudí. Sledujú tým komunikačný zámer vytvoriť príjemnú náladu pred súťažou, odbúrať trému, napätie a navodiť priateľský, dokonca až familiárny postoj k divákovi. Nasleduje nadviazanie telefonického kontaktu s poslucháčom, ktoré už predtým zabezpečilo štúdio, uistenie sa zo strany moderátora i diváka, že pozná pravidlá hry, prípadne ich vysvetlenie. V tejto časti sa výrazne uplatňuje kontaktná (fatická) funkcia. V pro-

stredí inštitucionálnej komunikácie ide o nadviazanie a udržanie kontaktu pred vlastným riešením problému, fatická komunikácia slúži na odľahčenie závažnej chvíle, ktorá bude nasledovať, dochádza k uvoľneniu napätia. S tým súvisí aj jazyková stavba výpovedí, založená na opakovaní ustálených zdvorilostných formúl, pozdravov, využívanie kladného hodnotenia a vyjadrovanie rozličných foriem súhlasu v úsilí zabezpečiť súlad účastníkov komunikácie.

2. Analýza výpovedí s direktívnou KF

Korpus 5473 obsahovo-pragmatických jednotiek¹ (termín O. Müllerovej, 1994) sme analyzovali zo syntaktického, z pragmatického a zo zvukového hľadiska. Uvedomujeme si, že vyčlenenie obsahovo-pragmatickej jednotky v rámci repliky a stanovenie jej komunikatívnej funkcie (ďalej len KF) je značne zložité a je výsledkom súhry viacerých činiteľov. Preto uvažujeme pracovať s termínom sprievodná komunikatívna funkcia,² ktorá sa navrstvuje na hlavnú komunikačnú funkciu a umožňuje zoslabenie alebo zosilnenie ilokučnej sily výpovede.

Pri klasifikácii jednotlivých typov výpovedí sme sa inšpirovali Searlovou teóriou rečových aktov (1992) a Horeckého teóriou výpovedných aktov (1992), ako aj názormi popredných jazykovedcov. Z našej analýzy vyplýva, že výpovede s direktívnou KF predstavujú rôznorodú skupinu z hľadiska morfológicko-syntaktického i pragmatického. Viacerí jazykovedci ich pričleňujú k výzvovým vetám ako výzvy, aby adresát niečo vykonal alebo nevykonal (Oravec – Bajzíkova, 1982; Pauliny, 1981; Mistrík, 1985; Mluvnice češtiny, 1987; Grepl – Karlík, 1989). Pre nejednoznačnosť pojmového vyt'áženia navrhuje J. Nižníková (1993) termín žiadacie vety (podobne aj Mistrík, 1985 a Pauliny, 1981), neskôr používa termín vety s KF výzvy na činnosť (1994). Tento pojem sa používa v širšom aj v užšom zmysle, čo by mohlo spôsobiť (a spôsobuje) terminologickú nejednotnosť. Preto sa ukazuje vhodnejšie pracovať s termínom výpovede s direktívnou KF (Grepl – Karlík, 1998, vychádzajúc z teórie J. Searla, 1992; Horecký, 1992).

M. Grepl a P. Karlík (1998, s. 430) charakterizujú výpovede s direktívnou KF ako také, ktorých zámerom je spôsobiť (autoritatívne /neautoritatívne, s určitou mierou naliehavosti alebo zainteresovanosti), aby adresát vykonal to, čo hovoriaci vo svojej výpovedi naznačuje. Prejavuje sa v nich úsilie prispôsobiť svet slovám (Grepl – Karlík, 1998, s. 431).

¹ O obsahovo-pragmatická jednotka (OPJ) je taký úsek textu, v ktorom hovoriaci odovzdáva syntakticky a významovo relatívne ucelenú časť obsahovo-pragmatického celku a ktorého vyslovením sleduje istý elementárny komunikačný cieľ (Müllerová, 1994, s. 45).

² D. Slančová uvažuje pri pragmatickej charakteristike výpovede o 1. základnej KF (elementárny komunikačný zámer), 2. sprievodnej KF (na základnú KF sa navrstvuje ďalšia KF) a 3. kombinovanej KF (ťažko možno odlišiť základnú a sprievodnú KF) (1999, s. 70).

Z pragmatického hľadiska ich začleňujeme do skupiny operačných komunikačných funkcií (Müllerová, 1983, s. 59) či operačných výpovedných aktov (Horecký, 1992), vyslovením ktorých hovoriaci dáva partnerovi popud k určitému konaniu, usiluje sa usmerniť, prípadne ovplyvniť jeho ďalšie správanie. Väčšina jazykovedcov ich preto zaraďuj k reaktívnym komunikačným funkciám.

S terminologickou neujasnenosťou súvisia aj rôznorodé prístupy ku klasifikácii tejto skupiny výpovedí. Ako veľmi podnetný sa nám javí prístup G. Hindenlanga (1983), ktorý prihliada aj k jazykovým charakteristikám výpovedí s direktívnou KF. Zaväzujúce výpovede sú podľa neho typické pre inštitucionálnu komunikáciu, v ktorej sú partneri v asymetrickom vzťahu. Nezaväzujúce výpovede sa vyznačujú vo väčšej alebo v menšej miere preferenciou záujmov hovoriaceho alebo adresáta, prípadne spoločných záujmov oboch.

J. Nižníková (1994) pracuje s termínom KF výzvy na činnosť a rozlišuje striktné výzvy (vety s KF rozkazu), zdvorilé výzvy (vety s KF žiadosti a prosby) a nezáväzné výzvy (s KF návrhu a odporúčania). O túto klasifikáciu a výsledky výskumu sa budeme opierať aj v našej práci.

2.1. Výpovede s KF rozkazu

Tieto výpovede sú striktné, zaväzujúce pre adresáta, ktorý je v podriadenom postavení vo vzťahu k hovoriacemu. Dôležitým pragmatickým faktorom je skutočnosť, že v danej situácii je adresát schopný príkaz uskutočniť. V rámci tejto skupiny výpovedí rozlišujeme v prostredí inštitucionálnej komunikácie: príkaz, zmiernený príkaz, povel, „výzvu“. V súlade s tým J. Nižníková charakterizuje výpovede s KF rozkazu pomocou dištingtívnych príznakov: + nadradenosť H, + kategorickosť, + naliehavosť, + záväznosť (1994, s. 37).

V *príkaze* vyjadruje hovoriaci svoju vôľu, usiluje sa primäť partnera k určitému správaniu tak, ako si to on želá. Všeobecne sa príkaz charakterizuje ako autoritatívne nariadenie na vykonanie niečoho a povinnosťou je vykonať ho. Reakciou na príkaz je momentálna verbálna alebo fyzická reakcia hráča, ktorý sa zapojil do telefonickej hry. Z prozodických vlastností využíva predovšetkým dôraz a intenzitu hlasu ako prostriedky silovej modulácie hlasu. V analyzovanom materiáli je to 13,7 % výpovedí s direktívnou KF, ktoré nabádajú hráča pri televíznom prijímači sústrediť sa na prebiehajúcu hru.

Morfologicky sa realizuje týmito výpovednými formami:

- najfrekvencovanejšou morfológickou formou je 2. osoba plurálu i singuláru rozkazovacieho spôsobu slovíes³: *dávajte dobrý pozor; tak teraz*

³ Pri príkaze (adhibitívny aspekt) sa v skúmanej relácii vyskytli slovesné formy nedokonavého vidu, ktoré signalizujú okamžitý nástup realizácie požadovanej činnosti (Grepl – Karlík, 1998, s. 452).

hlavne pozerajte dobre na televíznu obrazovku / a sledujte klobúčik s tou červenou guľôčkou; odpovedaj teraz.

- mennými výpoveďami: *odpoved' teraz!*
- neosobnými vyjadreniami s modálnou obsahovou príslovkou: *treba sa len sústrediť, ale pozorne ich treba sledovať / sú tu minimálne rozdiely / ale predsa tie rozdiely sú;*
- formou infinitívu (dosahuje sa pomocou neho zdôraznenie príkazu): *takže vystreliť / štart.*
- časté je modálne sloveso v spojení s neurčitkom, ktoré indikuje postojovú modálnosť: *a od vás chcem počuť / aj krstné meno; to nám bude te musieť povedať / vy!*

Pri príkaze je sprievodnou KF pokyn (10,14% výpovedí) a inštrukcia (13,73% výpovedí).

Zmiernenie príkazu sa dosahuje:

- oslovením (11, 64 % OPJ),
- pomocou slovíčka *prosím*: *poprosím vás trochu tichšie dať televízor / určite nám to nebude chytať spätnú väzbu,*
- tvarom slovesa „skúsiť“ a neurčitkom: *skús tak tipnúť / kde sa zastaví.*
- zjemňujúcimi slovami *trošička, tichúčko, treba si ich uložiť do tej hlavičky...*
- príslovkami *tichšie...*
- súvetím, ktoré explicitne podáva vysvetlenie istej skutočnosti: *hovorte mená / bude to zrozumiteľnejšie; a teraz vy a váš manžel dávajte dobrý pozor / tu je postreh dôležitý; hovorte trochu hlasnejšie / a určite sa nám bude lepšie spolupracovať.*

Sú uplatnením zdvorilostného princípu v komunikácii s nerovnoprávnym statusom účastníkov.

Povel možno charakterizovať ako druh kategorickej výpovede slúžiacej na bezprostredné začatie alebo ukončenie istej činnosti. Sú to krátke, zväčša jednoslovné vety, ktoré slúžia v sledovanej relácii na uvedenie hráča do stavu pozornosti a sústredenia sa na očakávanú hru. S tým súvisí aj postavenie povelu vo finálnej fáze repliky, alebo povel tvorí samostatnú repliku. Reakciou hráča je mobilizácia mentálnych dispozícií na začínajúcu hru. Poveľy sú zastúpené v 18, 76 % direktívnych výpovedí. Najčastejšie je použitý v skúmanej relácii povel: *štart*, ale vyskytujú sa aj výpovedné formy súvisiace s rytmizáciou *takže pripraviť sa / pozor / štart*; a vyrátávanie *tri-dva-jeden / teraz*, ktoré sa často využívajú pri športových súťažiach. Povel je sprievodnou KF pri pokyne (19, 47%), príkaze (26,8%), inštrukcii (34, 64%) i návrhu na spoločnú činnosť (16, 3 %). Použitie povelu pri pokyne zvyšuje jeho dôraznosť, naliehavosť a závažnosť. Rozličné variácie hlavných a sprievodných KF

umožňujú tak zosilňovať, prípadne zoslabovať ilokučnú silu výpovede s direktívnou KF.

Výzvu chápeme v zhode s O. Müllerovou (1983, s. 69) skôr ako podnet, impulz, vyslovený moderátorom, aby istú činnosť, istý úmysel hráč skutočne realizoval: *10 sekúnd máte na to / aby ste nám ten počet schodov upresnili; Ivanka / povedz mi ty / že si šťastná osoba; telefónne čísla vidíte / pokúste sa ich vytočiť / ale je zbytočné ich ukazovať / pretože hneď máme na linke ďalšieho hráča; ale myslím / že sa vám začalo perfektne dariť / čo vy na to*. Spája sa s vyjadrením pobádaní, posmeľovania, niekedy je sprevádzaná aj intonáciou, vyjadrujúcou nástojčivosť vykonania obsahu výpovede: *ale no tak; no nechajme sa prekvapiť, musíš sa rozhodnúť ty; skúšajte / skúšajte*; vyskytla sa aj eliptická výpoveď: *rýchlo*; oslovenie spretiahnutím poslednej hlásky: *Braňooó*, časté je posmeľovanie vyjadrené časticou *no*. Predstavuje iba 3, 66% výpovedí skúmanej skupiny.

2.2. Výpovede s KF návrhu a odporúčania

Ide o výpovede s preferenciou adresáta, prípadne o ich spoločný záujem. J. Nižníková ich charakterizuje pomocou dištinkívnych príznakov: + – nadradenosť, – kategorickosť, – naliehavosť, – záväznosť. V našom materiáli tvoria dominantnú skupinu. Zaraďujeme k nim inštrukciu (návod), pokyn, návrh (na spoločnú činnosť) a radu (odporúčanie).

Viaceri jazykovedci odlišujú návod a inštrukciu. O. Müllerová ich zaraďuje ku KF pokynu a pokladá ich za súčasť pracovných rozhovorov (1983, s. 69), J. Nižníková rozumie pod *návodom* nezáväzný návrh na prípravu, zhotovenie niečoho a závisí od adresáta, či bude podľa tohto návodu postupovať alebo nie (1994, s. 57). V našom korpuse pôjde skôr o inštrukcie. *Inštrukciu* chápeme ako presný postup s uvedením pravidiel hry, podmienok, časového trvania i spôsobu ukončenia hry. K inštrukcii zaraďujeme aj informácie pred uvedením ukážky v súťaži Ostro sledovaná Markíza. Ide o 17, 27 % výpovedí s direktívnou KF. Viac ako štvrtina (26,3%) všetkých inštrukcií je sprevádzaná spresnenou, dodatočnou inštrukciou. Zo strany moderátora tu dochádza k istému stereotypu neustálym opakovaním inštrukcie v priebehu hry, ktorý sa zmierňuje zámenou slovesných spôsobov. Dominantný je v analyzovanom materiáli oznamovací spôsob (76, 51 % inštrukcií), rozkazovací spôsob (8, 49 %) a podmieňovací spôsob (15 %) sú zastúpené okrajovo. Až 34, 64 % inštrukcií je sprevádzaných povelom, príkaz alebo pokyn sprevádza 13, 72 % a nepriama doplňovacia otázka 27, 46 % všetkých inštrukcií. Napriek tomu, že inštrukcie sa realizujú v prevažnej miere oznamovacím spôsobom, kombinácie so striktnými formami príkazu a povelu zosilňujú ilokučnú silu výpovede s KF direktívnou. Výskyt oznamovacieho spôsobu si vysvetľujeme aj tým, že ide rozsahovo o dlhšie

výpovedné formy, v ktorých sa moderátor usiluje čo najpresnejšie poučiť hráča o pravidlách hry, kým rozkazovací spôsob je spojený so stručnosťou a úsečnosťou výpovede (porov. Nižníková, 1992, s. 281). Rozsahovo najdlhšia inštrukcia mala 53 slov, najkratšie mali 8 – 13 slov a vyskytovali sa prevažne v závere relácie, keď bol moderátor v časovej tiesni.

Príklad najdlhšej inštrukcie: *Daniel / uvidíte osem obrázkov / obrázky sa potom stratia / a počítač jeden z tých obrázkov vymení / vy by ste mali povedať / ktorý obrázok ten počítač vymení / budete mať na to presne osem sekúnd / aby ste prišli na to / ktorý obrázok ten počítač vymení / budete teraz mať napísané písmená / takže vás poprosím Andrej / Petra atď. / držím vám palce / a je dôležitý váš postreh / štart* (hra Kimovka).

V podrobných inštrukciách sa vyskytuje opakovanie slov i celých slovných spojení, vyratúvanie pri uvedení príkladov, častá kombinácia s ďalšími sprievodnými KF, ako príkaz, povel a nepriama doplňovacia otázka, v niektorých prípadoch sa spája s KF želania.

Príklad najkratšej inštrukcie: *ukážeme ti najprv osem obrázkov z tých šestnástich / dávajte pozor všetci kamaráti* (hra Pexeso).

Stručné inštrukcie obsahujú len uvedenie nevyhnutných údajov pre hráča a pokyn o začatí hry.

Morfologicky sa realizujú:

a)oznamovacím spôsobom

- budúceho času (prevláda 2. osoba plurálu, zriedkavejšie 2. osoba singuláru): *druhá hra / príjemná hra pred nami / pán Imro z Košíc / je tu hra Defilé / to znamená defilé tridsiatich obrázkov / vy nám p o v i e t e z a tisíc korún / ktoré z týchto obrázkov sa b u d ú o p a k o v a ť / mali by byť presne štyri; hhh / nemôžeme nič pokaziť / je to Číselný hlavolam / lenže v tom / že počítač ti to tak rozhádže / aby si to nemala príliš ťažké / máš na to jednu minútu / aby si čísla usporiadala od jedna po osmičku.*
- modálnym slovesom a neurčitkom, ktoré sú spojené s vyjadrením nutnosti, nevyhnutnosti a vhodnosti⁴: *najskôr dvanásť podstatných mien c h c e m e p o č u ť / ktoré majú minimálne päť písmen / odteraz do minúty / štart; začínam tak / že gulôčka je pod prostredným klobúkom / sleduj ten klobúčik a zistíš / že skončila opäť v prostriedku / a teraz tretie / m u s í š p o v e d a ť / či gulôčka je vľavo / vpravo / alebo v prostriedku / teraz / kde je.*
- funkciu modálneho slovesa nadobúda aj sloveso „potrebovať“ v spojení s neurčitkom slovesa: *...my potrebujeme / alebo vy potrebujete*

⁴ Hovoriaci nimi vyjadruje svoje stanovisko, zainteresovanosť, vôľu. M. Grepl – P. Karlík hovoria o preskriptívnom použití modálnych výrazov (1998, s. 154).

prečítať z tej našej Osemsmerovky tucet slov / máte na to presne jednu minútu / držím palce / start.

- modálnym slovesom a neurčitkom v budúcom čase (zložený budúci čas): *je tu Skryvačka / je to jedna veta / ktorú prečítam / a do piatich sekúnd v nej bude me musieť objaviť ukrytého živočícha / nie je to také zložité / treba sa na tú vetu poriadne zadívať / takže ideme na tú vetu.*
- modálnou obsahovou príslovkou a neurčitkom v jednočlenných vetách: *d'alšou hrou je Skryvačka / kde sa vo vete / ktorú vidíte na obrazovke / nachádza predmet / a treba ho nájsť do piatich sekúnd hneď po prečítaní vety / keď ju budete počuť / tak najskôr sa na to pozrieme / ja začnem čítať veľmi pomaly a inteligentne: TÁ VAŠA KRÁSA A PÓSOBIVÁ HYMNA SA MI PÁČI...*
- opisným pasívom: *no je tu Labyrint / zatiaľ sa to hovorí / ale nevidíme tú mapu / po ktorej treba ísť / na vľavo je sa vpravo – vľavo – hore – dole; ďalšia hra je Pexeso / to je viac ako jedna minúta / 75 sekúnd / vieš / čo sa v Pexese deje / hľadá sa / treba ho nájsť / popáriť nejako.*
- hovorovou formou ‚je na vás‘: *máte tam 16 obrázkov / polovicu vám ukážeme / a potom je to len na vás / najskôr teda obrázky / teraz dávajte dobrý pozor; Milan / obrázky sa stratili / teraz je to už len na vás.*

Toto spojenie možno pokladať podľa nášho názoru za elipsu (skrátenu formu namiesto modálneho slovesa a neurčitku s odtienkom nutnosti, nevyhnutnosti). Vyjadrenie nutnosti a nevyhnutnosti vykonať istú inštrukciu vyslovenú moderátorom sa syntakticky realizuje polovetnou konštrukciou:

- pomocou spojenia ‚tvojou úlohou je + neurčitok‘: *...tvojou úlohou je usporiadať slabiky, aby dávali zmysel...*
- polovetnou konštrukciou ‚je dôležité + neurčitok‘: *uvidíme / ako sa vám bude dariť v Labyrinte / ale dôležité je do 30 sekúnd nájsť tú správnu cestičku / a v priebehu 30 sekúnd prísť do cieľa.*

b) podmieňovacím spôsobom modálneho/limitného slovesa a neurčitku: *pre vás nová hra / vcelku taká príjemná / jednoduchá hra Neposlušné slabiky / teda vy by ste mali / pán Milan / spolu so svojimi kolegami / usporiadať správne slabiky / a vznikli<by> tri slová / aby dávali <ktoré dávajú/by dávali>nejaký význam. V našom analyzovanom materiáli prevládajú výpovede s neplnovýznamovým slovesom ‚mať‘.*

c) rozkazovacím spôsobom: *najskôr si pozrite šesťnásť obrázkov, ono tie dve išli hneď po sebe / ja si myslím / že nebudem sa opakovať / ale šesťnásť obrázkov na šesťnásť sekúnd / pozrime sa na ne / rímske číslice / a otázka je dúfam jednoduchá / pod akým číslom sa nachádza rímska sedmička / vii / kde je rímska sedmička / odpoveď teraz.*

- zmiernenie rozkazu sa dosahuje pomocou slova ‚pokúsiť‘: *v priebehu tridsiatich sekúnd sa pokús najst' tú správnu cestičku a hlavne prísť aj do cieľa / aby si mal už o dvetisíc korún viac / poďme na to / štart.*

Pokyn možno chápať ako smernicu, inštrukciu pre hráča, aby sa sústredil na prichádzajúcu hru. *Pokyn* pre réžiu signalizuje, že bol nadviazaný kontakt, skončil sa úvodný rozhovor a hra sa môže začať. V rámci našej relácie *Postreh* sa vyskytli *pokyny*:

- pre réžiu: *ale pre istotu poprosím réžiu o dôkaz; najskôr poprosím Klobúky; miešame; tak sa pozrime / či je to ona.*
- pre hráča: *Janka / pekný deň vám prajem / a posielam vám prvú hru; takže my ti hneď ponúkame tri; po druhýkrát je tu Ostro sledovaná Markíza / Braňo / pre teba.*

V skúmanom materiáli je to až 30, 12 % výpovedí s KF direktívnou. Iba 5, 63% výpovedí s KF *pokynu* sprevádza spresnenie, doplnenie.

Morfologicky sa realizuje:

a) rozkazovacím spôsobom: *no a poďme pre<po> ďalšieho hráča / vyhrávať nejaké peniažky; pozrite sa na to / že to bol naozaj Martin Nikodým, vo viacerých pokynoch sa vyskytlo, podobne ako pri zmiernenom príkaze, sloveso ‚skúsiť‘: *tak skúsme štvrtú hru za dve tisíc korún, šťastena je nám naklonená / tak skúsme.**

b) oznamovacím spôsobom: *tak teraz poprosím réžiu / aby povedala / či to uznáme; posielame vám druhú hru; vykladáme; tak ja ešte raz poprosím Janku / aby nám povedala to číslo; poprosíme dôkaz / a ideme ich spočítať, ktorý je vo väčšine prípadov sprevádzaný zvolacou intonáciou.*

Syntakticky sa realizujú frazeologizovanými formami: *ukážka práve cvála k vám / pani Denisa; takže vykročíme tou správnou nohou / myslím / že pravou / k tej tretej hre.*

V našom korpuse sa vyskytli aj personifikované výpovedné formy: *tak / klobúky / miešajte sa; klobúky / točte sa / a schovajte gulôčku, počítač / priprav sa / ja ťa odštartujem / tri-dva-jeden / žrebujeme.* V skúmanej relácii sa *pokyn* spája so želaním úspechu pre hráča (10, 75 % výpovedí): *no držím palce / a nech to vyjde tak ako doteraz; držím vám palce / a tu máte prvú hru.*

Zastúpené sú aj menné výpovede typu: *Osemsmerovka; ďalšia hra; tvoja tretia hra; dopravné značky pre vás; Neposlušné slabiky / štart,* ktoré sa v rámci repliky spájajú s povelom (19, 47 %) a s príkazom (10, 14 %).

V *návrhu* hovoriaci koná v prospech adresáta, dáva mu najavo, že je ochotný spolupracovať, poskytnúť mu isté služby alebo výhody (Müllerová, 1983, s. 63). J. Nižníková pričleňuje návrh k čiastkovej KF návodu, ak má pre adresáta všeobecnú, gnómičnú platnosť (1994, s. 55). V analyzovanom materiáli sú to vlastne nezáväzné odporúčania zo strany moderátora, ako by mal hráč danú úlohu v riešiť, aby ju včas a správne uhádol a získal istú finančnú sumu.

V rámci neho odlišujeme *návrh na spoločnú činnosť*. Sú to výpovede, ktoré vyslovuje moderátor bezprostredne pred začatím hry a slúžia v istom zmysle ako pokyn i „výzva“: *Atilla sa stratil / takže podme ešte raz telefonovať; tak podme ďalej; takže podme sa pozrieť / čo bude pre teba ako druhá hra; tak najprv sa pozrieme / čo vyžrebuje počítač; takže podme žrebovať; takže mrknime sa na to; no a podme hrať / a vyhrávať samozrejme nejaké tie peniaze; no tak pozri sa / hneď začneme spolu komunikovať 1 minútu*. J. Nižníková hovorí v tejto súvislosti o inkluzívnom a neinkluzívnom návrhu (1994, s. 55). Odlišujú sa gramatickou formou, pričom 1. osoba plurálu signalizuje, že aj moderátor je zainteresovaný na priebehu súťaže. Výpovedné formy s 2. osobou plurálu, prípadne singuláru, signalizujú zameranie výpovede na hráča alebo na divákov: *všetci / ktorí ste teraz doma / sa môžete s nami trochu zahrať; a vy sa podte pozrieť / čo pre vás pripravil počítač; ved' pozrite sa na to sami*. Vyskytli sa aj frazeologické formy: *takže podme plávať proti prúdu; s vervou do toho*. Vo väčšine výpovedí s KF návrhu na spoločnú činnosť prevláda analytický tvar *podme/podte + infinitív*. V televíznej súťaži Postreh je zastúpený 14, 24 % obsahovo-pragmatických jednotiek s direktívnou KF.

Radu/odporúčanie poskytuje v skúmanom materiáli výlučne moderátor, pretože je poučený o priebehu hry, o pravidlách a na základe získanej skúsenosti upozorňuje hráča na vhodný postup. Vôľa hovoriaceho sa tu prejavuje v minimálnej miere. V našom korpuse tvorí iba 1, 76 % direktívnych výpovedí.

Realizuje sa morfológickou formou rozkazovacieho spôsobu alebo (zriedkavejšie) podmieňovacieho spôsobu: *vy zbystrite v tejto chvíli zrak a sluch / pre vás je tu ukážka; nenechaj sa tým pomýliť / no hlavne dávaj pozor; mali by sme sa dopátrať / k nejakému číslu / a ja vám budem pomáhať; no vy sa chopte svojich telefónov a pozerajte spolu s nami Postreh / pretože máte šancu vyhrať nejaké tie peniaze; 18-tisíc čaká na teba / tak to využij / tu je tvoja možnosť i celoživotná šanca*. Ojedinele sa vyskytla aj frazeologická forma v podobe odporúčania: *berme nohy na plecia / a rýchlo tam*.

2.3. Výpovede s KF prosby

J. Nižníková ich zaraďuje do skupiny zdvorilých výzev. Charakterizuje ich dištinktnými príznakmi: + nadradenosť A, – kategorickosť, + naliehavosť, – záväznosť (1994, s. 37). Hovoriaci je v momente vyslovenia výpovede závislý od adresáta. Z toho vyplýva jeho istá nadradenosť vo vzťahu k osobe vyslovujúcej svoju prosbu. Táto výpoveď môže byť naliehavá, nie však kategorická, adresát nie je teda viazaný splniť ju. *Prosba* je zastúpená iba v 0, 49 % výpovedí s direktívnou KF. Ako príklad uvedieme: *Dano / prosím vás na kolenách / ak sa to dá / ale asi nie / lebo budem špinavý / choďte ďalej ako za prvú úlohu / choďte úplne na-*

koniec a vyhrávajúte; prosím / poďte vyhrať aspoň tých päťtisíc. Prosbu vyslovuje moderátor vtedy, ak sa v hre veľmi nedarí, volí emocionálne podfarbené výpovede.

Naša analýza sa zamerala na prostredie masmediálnej komunikácie, v ktorom aj hra, zábava napodobuje oficiálny rámec s nerovnoprávnym statusom účastníkov komunikácie a zachováva si výzvovo-prikazový charakter (porov. Kesselová, 2000, s. 262). Napriek tomu zo strany moderátora cítiť úsilie o „uvoľnenie“ oficiálneho rámca. „Uvoľnenosť“ signalizujú zdvorilostné formulky, zmiernené formy príkazu, oslovenia, v morfolologickej rovine výpovede voľba oznamovacieho a podmieňovacieho spôsobu. Závety tejto analýzy môžu byť podkladom na hlbšie skúmanie komunikatívno-pragmatických dimenzií výpovedí v slovenčine.

Literatúra

- GREPL, M. – KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. 2. vydanie. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1989.
- GREPL, M. – KARLÍK, P.: Skladba češtiny. Olomouc, Votobia 1998.
- HINDENLANG, G.: Einführung in die Sprechakttheorie. Tübingen, Narr 1983.
- HORECKÝ, J.: Naratívne výpovedné akty. Slovo a slovesnosť, 53, 1992, s. 105 – 110.
- KESSELOVÁ, J.: Častice v jazykovom systéme a v komunikácii dieťaťa. Slovenská reč, 65, 2000, č. 5 – 6, s. 257 – 269.
- MARKOVÁ, I. – MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J.: Od teórie dialógu k inštitucionálnej komunikácii. Slovo a slovesnosť, 60, 1999, s. 195 – 213.
- MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985.
- Mluvnice češtiny. 3. Skladba. Red. J. Petr. Praha, Academia 1987.
- MÜLLEROVÁ, O.: Komunikatívni složky výstavby dialógického textu. Praha, Univerzita Karlova 1983.
- MÜLLEROVÁ, O.: Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Praha, Academia 1994.
- NIŽNÍKOVÁ, J.: Dotazníkový prieskum vyjadrovania rozkazu a žiadosti v slovenčine. Slovenská reč, 57, 1992, s. 277 – 284.
- NIŽNÍKOVÁ, J.: Klasifikácia tzv. rozkazovacích viet v slovenčine. Slovenská reč, 58, 1993, s. 22 – 25.
- NIŽNÍKOVÁ, J.: Komunikačné typy viet v slovenčine. In: Zo slovenskej skladby II. Prešov, Filozofická fakulta UPJŠ 1994, s. 1 – 67.
- NIŽNÍKOVÁ, J.: Rozkazovacie vety v slovenčine. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach. Studia philologica. Annus III. Prešov 1996, s. 130 – 142.
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E.: Súčasný slovenský jazyk. Syntax. 2. vydanie. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986.
- PAULINY, E.: Slovenská gramatika. Opis jazykového systému. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981.
- SEARLE, J. R.: Čo je rečový akt? In: Filozofia prirodzeného jazyka. Zost. M. Oravcová. Bratislava, Archa 1992, s. 180 – 194.
- SLANČOVÁ, D.: Reč autority a lásky. Prešov, Filozofická fakulta PU 1999.

Vysvetlivky

KF – komunikačná funkcia, OPJ – obsahovo-pragmatická jednotka
<> oprava v texte podľa spisovnej normy

Ladislav Dvonč

O ČASOVANÍ SLOVESA KECAŤ

DVONČ, L.: On Conjugation of the Slovak Verb *kecať*. Slovenská reč, 67, 2002, No. 6, pp. 39 – 42. (Bratislava)

Author presents his opinion, that stylistic character of the verb *kecať* is relevant for the determination of its conjugation in present tense. As the verb *kecať* is of colloquial style, it should have following conjugation: *kecám, kecáš, kecá, kecáme, kecáte, kecajú*, while the variants *keciam, keciač, kecia, keciame, keciate, kecajú*, which are also codified in Slovak literary language, are according to author artificial and it should be included out of new Slovak dictionaries and linguistic literature.

V krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ) sa prvý raz zaznamenáva sloveso *kecať* s ďalšími údajmi *ia/-á* ndk. subšt. a s výkladom významu „tárať“. Ide podľa toho o sloveso s tvarmi *-ia* a *-á* v 3. os. prít. času, nedokonavé sloveso a zo štylistického hľadiska je to subštandardný výraz.

Údaj *-ia/-á* ukazuje, že sloveso *kecať* sa časuje dvojako. Na prvom mieste sú to tvary s dvojhláskou *ia*: *keciam, keciaš, kecia, keciame, keciate*, v 3. os. pl. je to tvar *kecajú*. Ide o časovanie podľa vzoru *chytať*, pričom namiesto samohlásky *a* je *ia* po mäkkých a pôvodne mäkkých spoluhláskach *ň, ľ, š, č, dz, r, v, z*, napr. *voňať – vonia, klaňať – klania sa, odpeláť – odpelia, vešať – vešia, rušať sa – rušia, cicat’ – cicia, vracat’ – vracia, požičat’ – požičia, zavádzať – zavadzia, meridzať – meridzia, merat’ – meria, večerať – večeria, stavať – stavia*. (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 436). Sloveso *kecať* sa podľa toho časuje rovnako ako iné slovesá so spoluhláskou *c* pred koncovým *-at’*, napr. *cicat’ – cicia, obracat’ – obracia, macat’ – macia*. Po predchádzajúcej dĺžke sa *ia* skrakuje podľa pravidla o rytmicom krátení na *a*, napr. *rúcat’ – rúca*.

Ďalej údaj *-ia/-á* ukazuje, že sloveso *kecať* sa časuje, resp. sa môže časovať aj s tvarmi na *-á*, teda *kecám, kecáš, kecá, kecáme, kecáte*, v 3. os. pl. je aj v tomto prípade tvar *kecajú*. Pri časovaní slovesa *kecať* sa podľa toho predpokladajú dvojtvary, pričom sa zrejme dáva prednosť tvarom na *-ia*, lebo tie sa uvádzajú na prvom mieste.

Všimnime si bližšie tvary *kecám, kecáš, kecá, kecáme, kecáte*, ktoré vybočujú zo všeobecného určenia v Morfológii slovenského jazyka (MSJ), že po mäkkých a pôvodne mäkkých spoluhláskach *ň, ľ, š, č, dz, r, v, z* býva dvojhláska *ia*. V MSJ (tamže) sa zároveň uvádza, že v niektorých expresívnych slovesách patriaciach najmä do detskej reči alternácia *a/ia*, ktorá je v prípadoch *cicat’ – cicia, obracat’ – obracia* a pod., nenastáva. Uvádzajú sa tu prípady *bacat’ – bacá, hačat’ – hačá*, pri ktorých je podobne ako pri slovesách vzoru *chytať* dlhé *á*. Ako sa ďalej v MSJ (s. 437) oso-

bitne pripomína, pri slovese *kajat' sa* sú dve podoby, a to s krátkym *a*, teda *kajam sa, kajaš sa* atď., alebo s dlhým *á*, teda *kajám sa, kajáš sa, kajá sa* atď. K tomu sa pripája konštatovanie, že dlhé *á* je v spisovnej norme novšieho dáta. Najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu (PSP) pri slovese *bacat'* uvádzajú *-á* a *-ajú*, teda tvary *bacá* a *bacajú*, pri slovese *hačat'* nie je údaj o časovaní, pri slovese *kajat' sa* sú údaje *-á/-a* a *-ajú*, teda na prvom mieste sa tu uvádza tvar na *-á* a podľa toho sa, ak to tak môžeme povedať, dáva prednosť tvarom *kajám sa, kajáš sa* atď. pred tvarmi *kajam sa, kajaš sa* atď.

Po týchto poznámkach o časovaní slovies s mäkkými alebo pôvodne mäkkými spoluhláskami pred koncovým *-at'* (k výpočtu takýchto spoluhlások, ktorý sa podáva v MSJ, treba pripojiť aj spoluhlásku *j*) sa teraz vráťme k slovesu *kecat'*, ktorému tu venujeme pozornosť.

Sloveso *kecat'* je cudzieho, a to českého pôvodu (Ondrus, 1972, s. 35). Toto slovo sme do slovenčiny prevzali z češtiny iba nedávno. Slovník cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej (1979) ho nezaznamenáva, hoci napr. slovo *fanúšik*, ktoré sa k nám dostalo z češtiny tiež iba nedávno, uvádza sa so skratkou čes., teda ako slovo prevzaté z češtiny, pričom však treba uviesť, že história tohto slova je trocha zložitejšia. Ide vlastne najprv o prevzatie slova z angličtiny do češtiny, ďalej úpravu v češtine na podobu *fanoušek*, potom úpravu českého slova *fanoušek* na podobu *fanúšek* v slovenčine (Ružička, 1961, s. 187) a nakoniec úpravu podoby *fanúšek* na podobu *fanúšik* v slovenčine (Dvonč, 1966, s. 125). Sloveso *kecat'* sa v slovenčine udomácnilo a bežne sa aj používa, pričom si väčšina používateľov jeho pôvod z češtiny azda ani neuvedomuje. Sloveso *kecat'* sa v češtine časuje s tvarmi na *á*, napr. *kecám, kecáš* atď. Mohli by sme predpokladať, že tieto tvary sa pod vplyvom českých tvarov začali používať aj v slovenčine. Sotva by sa však mohli dlhšie udržať v slovenčine, keby nemali oporu v morfológickom systéme spisovnej slovenčiny. Videli sme, že v spisovnej slovenčine sa používajú tvary s *á* v prípadoch *bacá, hačá, kajá sa, hajá* atď. Sú to zväčša tvary pri slovesách zo štylisticky príznakovej slovnej zásoby, do ktorej patrí aj sloveso *kecat'*. KSSJ ho hodnotí ako subštandardný výraz. Podľa P. Ondrusa (1972, s. 33) slovo *kecat'* patrí medzi české slová, ktoré sa v kontakte s češtinou preberajú do hovorovej slovenčiny (spomína pritom aj slovo *fanúšek*, dnes *fanúšik*). Čo sa týka štylistickej charakteristiky slovesa *kecat'*, prikláňame sa k mienke P. Ondrusa, že je to hovorový výraz, ktorý by sa mal v slovníkoch označovať skratkou hovor. Či už budeme slovo *kecat'* hodnotiť ako hovorový výraz, alebo ako subštandardný, v každom prípade ide o štylisticky príznakový výraz, ktorý nepatrí do neutrálnej slovnej zásoby slovenčiny, resp. spisovnej slovenčiny.

Určenie štylistického charakteru slovesa *kecat'* je dôležité pre určenie jeho časovania v prítomnom čase. Po mäkkých a pôvodne mäkkých spoluhláskach sa dnes používajú nielen tvary slovies vzoru *chytat'* s dlhým *á* na začiatku prípon, ale čoraz

častejšie sa používajú aj slová so slovotvornou príponou *-ák* po predchádzajúcich mäkkých spoluhláskach, napr. *poldecák* (zaznamenáva sa v našich slovníkoch), *športák* (Bratislavské noviny, 5, 2002, č. 17, s. 7) *vodičák* (Smer, 5. 4. 1985, s. 16), *sympaták* (Ivanova-Šalingová, 1979, s. 838), *fešák* (uvádza sa vo všetkých slovníkoch), *spacák* (Nový deň, 2. 8. 2002, s. 2), *základák* (bežne sa dnes používa) atď. Po spoluhláske *j* sa používa prípona *-ár*, napr. *odbojár*, *vejár*, podobne aj prípona *-áreň*, napr. *dojáreň*. Všetky takéto a podobné prípady podporujú používanie tvarov *s á* pri slovese *kecať*, teda *kecám*, *kecaš*, *kecá* atď. Takéto tvary *s á* sa potom používajú aj pri ďalších slovesách, ktoré sú utvorené od slovesa *kecať* (*nakecať*, *obkecať*, *pokecať si*, *zakecať sa* a pod.), ktoré sa zatiaľ v našich slovníkoch nezaznamenávajú, v budúcnosti ich však bude treba tiež spomínať. Doložený máme aj tvar *neobkecávali* (Nový deň, 4. 5. 2000, s. 17), takže môžeme hovoriť o používaní slovesa *obkecávať* a jeho zápornej podoby *neobkecávať* s dlhým *á*. Podoby *s ia* sme v týchto prípadoch vôbec nezaznamenali.

Na základe tohto nášho výkladu sa ukazuje, že v štylisticky príznakových slovách po mäkkých alebo pôvodne mäkkých spoluhláskach sa vyskytuje namiesto dvojhlásky *ia* samohláska *á*. Otázke znakov hovorového štýlu spisovnej slovenčiny z hľadiska hláskoslovnia venoval pozornosť Š. Peciar (1965, s. 67 – 70). Autor konštatuje, že hovorový štýl sa na rozdiel od iných funkčných štýlov nevyznačuje výraznejšími hláskoslovnými znakmi. Nazdávame sa, že za znak hovorového štýlu, resp. hovorových jazykových prostriedkov, môžeme pokladať výskyt dlhého *á* po mäkkých alebo pôvodne mäkkých spoluhláskach. Podobne je to aj pri iných príznakových jazykových prostriedkoch. Z tohto hľadiska bude potrebné poopraviť alebo doplniť výklad Š. Peciar, ktorý sa týka hláskoslovnej charakteristiky hovorových jazykových prostriedkov.

Naše zistenia sa týkajú širšie otázky spájania foném v spisovnej slovenčine. Podľa E. Paulinyho (1968, s. 80) pre fonologickú charakteristiku jazyka je dôležité nielen určiť inventár foném a fonologickú štruktúru, ale rovnako dôležité je aj určiť spôsob, akým sa fonémy spájajú. Významovou jednotkou, v rámci ktorej sa podľa autora skúma alebo má skúmať spájanie foném, je slovo alebo morféma. Autor v tejto práci, ktorá je vysokoškolskou učebnicou, ako príklad na osvetlenie danej problematiky uvádza spájanie fonémy *s* s fonémou *m*. My na základe toho, čo sme tu uviedli, môžeme konštatovať výskyt dlhého *á* po spoluhláske *c* na hraniciach morféme (spoluhláska *c* je na konci morfémy, za ňou nasleduje dlhá samohláska *á* na začiatku ďalšej morfémy). Podobne je to aj pri iných mäkkých spoluhláskach, pričom spájanie takýchto foném sa uplatňuje pri hovorových a iných štylisticky príznakových slovách. Dodnes nemáme k dispozícii podrobný opis spájania foném v spisovnej slovenčine, je však zrejmé, že pri opise spájania foném v rámci slov, morféme, slabík alebo na ich hraniciach musíme brať do úvahy aj štylistickú diferen-

ciáciu slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, zaradenie slova do istého štýlu, príslušnosť slova k jazykovým prostriedkom istého štýlu.

Chceme uzavrieť tento náš výklad:

V KSSJ sa po prvý raz v našej slovníkovej literatúre uvádza sloveso *kecat'*, ktoré bolo do slovenčiny prevzaté z češtiny. Hodnotí sa tu ako subštandardný výraz, podľa nášho názoru v zhode so starším konštatovaním ide o hovorový výraz. Pri slovese *kecat'* sa v KSSJ predpokladá časovanie s tvarmi na *ia* a *á*, teda *keciam*, *keciaš* atď. alebo *kecám*, *kecáš*, *kecá* atď. Tvary s *ia* sú utvorené dôsledne analogicky podľa tvarov pri slovesách so spoluhláskou *c* na konci tvarotvorného základu, napr. *cicať* – *ciciam*, *obracať* – *obraciam*, *obecať* – *obeciam* atď. (pravda, po dĺžke nasledujú krátke prípony, napr. *preplácať* – *prepláčam*, *rúcať* – *rúcam* atď.). Takéto tvary sú podľa nášho názoru umelé, v bežnej jazykovej praxi sa s nimi vôbec nestretávame, s tvarmi na *ia* sa nestretávame ani pri slovesách, ktoré so slovesom *kecat'* súvisia, napr. pri slovese *obkecávať* alebo *neobkecávať* (podoby *obkeciavať*, *neobkeciavať* nemáme doložené). Pri slovese *kecat'* sa bežne používajú iba tvary s *á* napr. *kecám*, *kecáš* atď. V slovníkoch a aj v inej jazykovednej literatúre bude preto na mieste uvádzať iba časovanie s tvarmi na *-á*, ako je to napr. pri slovesách *bacat'*, *hačať*, *kajať* sa. Popri slovese *kecat'* bude potrebné uvádzať aj ďalšie slovesá, ktoré s ním súvisia, s patričným poučením o ich časovaní s tvarmi na *á* a s poučením o ich stylistickej platnosti.

Literatúra

DVONČ, L.: Fanúšek, či fanúšik? Slovenská reč, 31, 1966, s. 125 – 126.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, 944 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

ONDRUŠ, P.: Slovenská lexikológia. 2. Náuka o slovnej zásobe. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 96 s.

PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 128 s.

PECIAR, Š.: Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedné štúdie.

8. Spisovný jazyk – štylistika. Red. F. Miko. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956, s. 42 – 70.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., uprav. a dopl. vyd. Bratislava, Veda 2000. 592 s.

RUŽIČKA, J.: Fanúšek. Slovenská reč, 26, 1961, s. 187.

Etymologické symposion Brno 2002

Pri príležitosti výročia narodenia brnianskeho etymológa Antonína Matzenauera (11. 9. 1823 – 4. 12. 1893) usporiadalo etymologické oddelenie Ústavu pro jazyk český AV ČR v dňoch 10. – 12. septembra 2002 medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom *Etymologické symposion Brno 2002 (Příspěvky z oboru slovanské etymologie)*. Konferencia sa uskutočnila pod záštitou predsedníčky Akadémie vied ČR Heleny Illnerovej a brnianskeho primátora Petra Duchoňa.

Úvodný referát predniesla E. H a v l o v á (Brno), ktorá priblížila prítomným Matzenauerov život a vedecké dielo; okrem Matzenauerovej knihy *Cizí slova ve slovanských řečech* (Brno 1870) a súboru časopiseckých štúdií *Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu* charakterizovala aj práce, ktoré sa nedávno našli v autorovej pozostalosti (rukopisná latinská verzia porovnávacieho slovníka slovanských jazykov a rukopis príspevkov k etymologickému slovníku starej pruštiny).

Na konferencii odznelo spolu 36 referátov. Tematické spektrum prednesených príspevkov zodpovedalo svojou šírkou mnohoaspektovosti etymologického výskumu.

Časť referátov bola venovaná všeobecným, resp. metodologickým otázkam etymológie. Na implikácie kategórií význam, termín a referencia pre etymologický výskum sa zamerl V. Š a u r (Opava). Ž. Ž. V a r b o t o v á (Moskva) predložila typológiu vzájomného ovplyvňovania rôznych etymologických hniezd po sémantickej i formálnej stránke. Témou príspevku V. U. M a r t y n a v a (Minsk), ktorý pre autorovu neprítomnosť predniesol I. Lučyc-Fedarec, bola tzv. dvojkomponentnosť slova v slovanskej etymológii a M. R a č e v o v á (Sofia) ilustrovala na bulharskom lexikálnom materiáli otázky sémantickej implicitnosti. M. B r z o z o w s k a (Lublin) sa pokúsila o porovnanie sémantických komponentov, ktoré boli aktuálne z hľadiska prvotnej motivácie slova, a komponentov prítomných v lexike súčasnej poľštiny na úrovni konotácie. Do tejto skupiny možno zaradiť aj referát I. D u r i d a n o v a (Sofia), ktorý podal historický prehľad etymologického bádania v Bulharsku.

Problematika indoeuropeistických východísk a súvislostí praslovanskej lexiky bola zastúpená štyrmi referátmi. Š. O n d r u š (Bratislava) poukázal na možnosti, aké pre slovanskú etymológiu prináša tzv. schwebeablautová teória štruktúry indoeurópskeho koreňa, rozpracovaná E. Benvenistom a J. Kuryłowiczom. Materiálovým záberom zaujal referát A. L o m u (Belehrad), ktorý sa v širokej indoeuropeistickej perspektíve sústredil na otázky praslovanskej mennej kompozície. W. S o w a

(Krakov) analyzoval niektoré grécke výrazy, ktoré sa v etymologickej literatúre tradične uvádzajú ako koreláty praslovanských lexém. Možné lexikálne paralelizmy medzi češtinou a baltskými jazykmi boli témou príspevku I. I. L u č y c a - F e d a r c a (Minsk).

Pracovníčky brnianskeho etymologického centra, v ktorom sa realizuje projekt *Etymologického slovníka jazyka staroslověnského*, predniesli podnetné referáty so širším slavistickým záberom: Ž. Š a r a p a t k o v á spresnila v nadväznosti na výsledky práce na uvedenom projekte sémantickú charakteristiku niektorých staroslovienských výrazov, I. J a n y š k o v á sa venovala problematike jazykového tabu v slovanskej lexike a H. K a r l í k o v á analyzovala niektoré staročeské výrazy, pokladané v staršej odbornej literatúre za kroatizmy, a v svetle novších výskumov ich interpretovala ako domáce lexikálne prvky. Problematikou medzislovanských lexikálnych súvislostí sa zaoberal aj J. R e j z e k (Praha), ktorý poukázal na niektoré československé lexikálne izoglosy, zaujímavé z hľadiska etymologickej interpretácie českého lexikálneho materiálu.

Za tradične dôležité pre etymologický výskum sa pokladá štúdium čiastkových lexikálno-sémantických skupín slovnej zásoby. Je. L. B e r e z o v i č o v á (Jekaterinburg) sa sústredila na ruskú lexiku z okruhu „odmietnutie ženícha pri pytačkách“, pričom poukázala na dôležitosť zohľadňovania širšieho kultúrneho kontextu (tradičné ľudové zvykoslovie). Kultúrnohistorickým aspektom venovala pozornosť aj G. M y r o n o v o v á (Brno), ktorá skúmala spôsoby nominácie pokrývk hlavy u východných Slovanov. Dva referáty boli zamerané na sémantickú motiváciu názvov patriacich do sféry živej prírody: Ch. D e j k o v o v á (Sofia) analyzovala z tohto hľadiska označenia stehlika v slovanských jazykoch a L. D i m i t r o v o v á - T o d o r o v o v á (Sofia) charakterizovala názvy snečnice v bulharských dialektoch. Problematikou sémantických posunov pri slovanských adjektívach s významom hrúbky a sily sa zaoberala M. J a k u b o w i c z o v á (Krakov).

Ak máme charakterizovať etymologický výskum z hľadiska vzájomnej proporcie deskriptívnej a interpretačnej zložky, je nepochybné, že v ňom dominuje práve druhá zložka – cieľom etymologického výkladu je priniesť výklad o pôvode slova, čo predpokladá interpretovať dostupné informácie o slove z rôznych jazykových rovín. Takáto interpretácia si neraz žiada detailnejšiu argumentáciu, a preto (aj keď sa to synchronne orientovaným jazykovedcom, uvažujúcim v kategóriách lexikálneho systému *en bloc*, azda môže zdať zvláštne) v etymológii nie sú zriedkavosťou rozsiahle príspevky venované etymologickej interpretácii jediného výrazu. Na konferencii odzneli viaceré vystúpenia tohto druhu: V. B l a ť e k (Brno) interpretoval v širšom indoeuropeistickom kontexte praslovanské **ozero*, **ezero*, E. V. K u r k i n o v á (Moskva) venovala pozornosť praslovanskému **myliti*, M. B j e l e t i č o v á (Belehrad) prezentovala niekoľko etymológií pre srbskochorvátske polysémantické

sloveso *kojasiti se* a A. F. Žuravľov (Moskva) priniesol novú interpretáciu ruského *парень* „mládenec“. Témou príspevku T. A. Toďorova (Sofia) sa stali bulharské predponové slovesá *отмалявам, премалявам* „ochabujem, slabnem, malátniem“, B. Vykypěľ (Brno) predložil alternatívny slovotvorný výklad dolnosrbského *knježyc* „vládca“ a E. Kráľik (Bratislava) sa pokúsil vysvetliť pôvod slovenského mytologického názvu *Hariani* „obri“ (u P. Dobšinského).

Zatiaľ čo autori doteraz uvedených referátov sa pokúšali o objasnenie určitých výrazov, C. Leschberová (Berlín) sa sústredila na takpovediac protikladnú problematiku – na slová, ktorých pôvod sa v akademickom bulharskom etymologickom slovníku hodnotí ako neznámy. Podľa autorkiných zistení sa tieto výrazy z lingvogeografického hľadiska koncentrujú v niektorých oblastiach bulharského jazykového územia a sú medzi nimi relatívne dobre zastúpené určité tematické okruhy (napr. botanická terminológia či zvykoslovie), čo môže svedčiť o substrátových vplyvoch. Substrátovej problematike venovali pozornosť aj ďalší dvaja účastníci sympózia: stopy predslovanského substrátu v českých a slovenských zemepisných názvoch hľadal S. Paliga (Bukurešť), otázky súvisiace s rekonštrukciou slovanského substrátu v Rakúsku boli témou príspevku G. Holzera (Viedeň).

Viacerí referenti sa zaoberali rôznymi aspektmi kontaktov medzi slovanskými a neslovanskými jazykmi. Syntetizujúci pohľad na spracovanie cudzojazyčných prevzatí v novších etymologických slovníkoch slovanských jazykov prezentoval J. Reinhart (Viedeň). Jemnou sémantickou analýzou sa vyznačovali príspevky M. Homolkovej (Praha) a S. Kloferovej (Viedeň), ktoré na staročeskom slovese *přěmoci*, resp. na niektorých českých dialektizmoch demonštrovali úlohu cudzojazyčných vplyvov v oblasti sémantiky. Nechýbali ani referáty venované problematike slovanských prevzatí v neslovanských jazykoch: zatiaľ čo R. P. Ritter (Krakov) a M. Mitu (Bukurešť) sa sústredili na určité fonetické charakteristiky slovanských prevzatí v maďarčine (domnelá zmena *o > ā), resp. v rumunčine (reflexy slovanských slabičných likvid *ɣ, ʝ*), A. Je. Anikin (Novosibirsk) predstavil niektoré výsledky práce na etymologickom slovníku prevzatí ruského pôvodu v jazykoch sibírskych národov.

Počas konferencie sa uskutočnilo aj stretnutie Etymologickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, konštituovanej v období po 12. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove. Za jej nových členov boli jednomyseľne zvolení A. F. Žuravľov, vedecký redaktor moskovského etymologického slovníka slovanských jazykov (nástupca nedávno zosnulého O. N. Trubačova), a rumunský slavista M. Mitu. Zasadnutie komisie sa sústredilo na aktuálne otázky jej činnosti v najbližšom období, najmä v súvislosti s prípravou tematického bloku *Podiel sémantických výkladov v heslách etymologického slovníka*, ktorý sa uskutoční v rámci rokovania slavistického kongresu v Ľubľane.

Etymologické symposion Brno 2002 možno označiť ako podujatie na vysokej odbornej i spoločenskej úrovni, za ktorého prípravu si jeho organizátorky I. Janyšková a H. Karlíková právom zaslúžia hlboké uznanie: konferencia sa konala v srdečnom, priateľskom ovzduší, o mnohých odborných problémoch sa spontánne diskutovalo aj v kuloároch. Okrem vlastného vedeckého prínosu treba poukázať (last but not least) aj na význam, aký majú takéto podujatia pre medzinárodnú vedeckú spoluprácu aj z čisto „technického“ aspektu – stretnutie etymológov z rôznych krajín nielenže vytvára priestor na odbornú diskusiu, ale podstatne uľahčuje i vzájomnú výmenu odbornej literatúry, od ktorej je etymologický výskum bytostne závislý.

Názov sympózia evokuje spomienku na analogickú konferenciu, usporiadanú pred tromi rokmi pod názvom *Etymologické symposion Brno 1999*. Rovnaké označenie obidvoch podujatí (a v neposlednom rade aj skutočnosť, že príspevky z minulého sympózia vyšli v samostatnom zborníku¹ s poradovým číslom 1) môže naznačovať, že zásluhou brnianskych etymológov sa vytvára tradícia pravidelných stretnutí medzinárodnej etymologickej komunity – ak je táto úvaha správna, nezostáva nám nič iné ako vysloviť brnianskym kolegom svoj úprimný obdiv a vyjadriť plnú podporu ich úsiliu.

Lubor Králik

¹ *Studia etymologica Brunensia* 1. Ed. I. Janyšková a H. Karlíková. Praha, Euroslavica 2000. 380 s.

STUDIA ACADEMICA SLOVACA. 30. Prednášky XXXVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2001. 540 s.

Ako sa možno dozvedieť z minuciózne faktografického príspevku J. Mlacka *Jubileá nejubilejného 37. ročníka letnej školy Studia Academica Slovaca* (s. 515 – 539), tých jubileí r. 2001 bolo naozaj neúrekom. Na prvom mieste je to, pochopiteľne, 40. výročie predchodcu terajšej letnej školy, tzv. slovenského týždňa v rámci pražskej Letnej školy slovanských štúdií, ktorý sa konal po prvý raz na Slovensku r. 1961. (J. Mlacek na základe štúdia archívnych materiálov tak opravuje Mistríkom uvádzaný rok 1962.) Prvý ročník samostatnej letnej školy na Slovensku sa konal r. 1965 ako „extenzia pražskej letnej školy“ a zúčastnilo sa na ňom 19 záujemcov. Oficiálny názov *Studia Academica Slovaca* sa používal od r. 1966 a po preskúmaní viacerých dokumentov aj osobných informácií J. Mlacek prichádza k záveru, že autorom názvu bol podľa všetkého J. Štibraný, viacročný spoluorganizátor týchto podujatí od ich samého začiatku.

Keď sa stal riaditeľom SAS-u J. Mistrík, podarilo sa mu od r. 1971 vydávať zborníky prednášok (30. výročie), ktoré dostávali frekventanti na konci letnej školy. Bol to mimoriadne zásluhný čin, ktorého význam je po rokoch ešte výraznejší. J. Mistrík pôvodnú filologickú paulinyovsko-ondrušovskú koncepciu letnej školy rozšíril aj na poznávanie slovenskej kultúry, krajiny, slovenských reálií a spoločenského života. Táto mistríkovská orientácia bola aktuálna a moderná, čo potvrdili aj ostatné roky v slavistickom výskume – smerovanie od filológií k interdisciplinarite. (Škoda, že sa s tým dlho nevedel zmieriť najvyšší arbiter jazykovedy na Slovensku profesor Š. Ondruš, keď novú koncepciu SAS-u nekriticky až urážlivo „prezentoval“ v istých médiách.)

Mohlo by sa zdať, že po takejto úspešnej tematickej orientácii ťažko možno rátať s niečím novým. Súčasný riaditeľ SAS-u i redaktor zborníka publikovaných prednášok profesor J. Mlacek počas svojho desaťročného riadenia prišiel však s viacerými užitočnými inováciami. Okrem skvalitnenia typografickej stránky a zavedenia jednotnej sériovej úpravy začal vydávať aj samostatné tematické suplementy (separáty) zo zborníkov, čím umožnil prístup k materiálom viacerým záujemcom, pretože zborník je stále nepredajný. Nejde tu však len o technickú stránku, tie suplementy boli vždy zamerané aktuálne tematicky; v recenzovanom zborníku je to *Slovenská literatúra v jedenástich interpretáciách* (s. 349 – 462), ako aj *Z dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, jej slovakistiky i jej letnej školy* (463 – 514). Ide o dôstojné pripomenutie nielen 80. výročia založenia fakulty, ale zároveň aj slovakistiky, ktorá bola od začiatku jej súčasťou. Okrem toho J. Mlacek zaviedol niektoré všeobecnejšie prednášky v neslovanských jazykoch, čo umožnilo získať viacej informácií najmä po-

slucháčom, ktorí prichádzajú do styku so slovenčinou na začiatočnickej úrovni. (Aj to sa stretlo s nepochopiteľnou kritikou zo strany Š. Ondruša.)

V recenzovanom 30. zväzku SAS-u majú rovnaký počet príspevkov lingvistika a literárna veda (po 13, spolu 26), ostatné disciplíny sú zastúpené nasledovne: história 3, sociológia 1, etnografia 1, hudba 1, etnológia 2, ľudová architektúra 1, výtvarníctvo 1 (chýba tentoraz dialektológia, ktorá mala zastúpenie v predchádzajúcich ročníkoch). Nuž silno pochybujem o tom, že účastníci SAS-u by nemali napríklad záujem o témy ako je Bratislava, hlavné a korunovačné mesto Uhorska v novoveku (J. Baďurík), tradičný odev na Slovensku (M. Benža), múzeá v prírode a pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry (J. Mlynka) a ďalšie.

Lingvistické príspevky možno zoskupiť do viacerých celkov. Najpočetnejšie sú tie, v ktorých autori v kondenzovanej podobe predstavujú svoje najzávažnejšie výskumné metódy a celoživotné bádateľské výsledky. E. Bajzíkova (s. 26 – 33) skúma intertextovosť – medzitextové nadväzovanie v rozprávke P. Dobšínskeho *Tri stromy* a v modernej rozprávke L. Feldeka *O škaredej princeznej*. – V. Blanár (s. 59 – 71) v prístupnej podobe aj pre neonomastikov predstavuje problematiku vývinu pomenovania osôb na základe semiologickej a funkčno-štruktúrnej metódy, ktorú po prvý raz predstavil už r. 1945 a za viac ako polstoročie ju rozvinul na svetovo uznávanú úroveň. Keďže v štúdiu vychádza už od obdobia neskorej praslovančiny, jeho metodológia môže mať ohlas aj v širšom slovanskom rámci.

Aj K. Buzássyová (s. 72 – 82) prichádza so svojou celoživotnou a základnou výskumnou témou – slovtvornou paradigmou. Od jej predstavenia v originálnej monografii *Slovtvorná štruktúra slovenských deverbatív* (Bratislava 1974) priberá teraz aj pojem typová paradigma, ktorú rozpracúva E. A. Zemskaja. „Typovú (slovtvornú) paradigmu tvoria konkrétne paradigmy, v ktorých je reprezentovaný ten istý súhrn slovtvorných významov (pričom sa abstrahuje od konkrétnej podoby slovtvorného formantu, pomocou ktorého sa derivát daného významu tvorí)“ (s. 79). Napríklad typovú slovtvornú paradigmu zemepisných názvov obcí (miest) tvorí obyvateľské mužské meno, k nemu prichýlené obyvateľské ženské meno a vzťahové adjektívum: *Bardejov – Bardejovčan – Bardejovčanka – bardejovský*. Typová paradigma je systematizačný a typizačný prostriedok vhodný na porovnávanie jazykov. – J. Horecký (s. 109 – 115) zdôrazňuje, že tvorenie slov nemožno chápať len ako adičný proces (mechanické pridávanie afixov k základu), že je nevyhnutné brať do úvahy tak sémantické vzťahy, ako aj gramatickú onomaziologickú bázu, vyjadrenú súborom gramatických kategórií (k akému slovnému druhu identifikovaný objekt patrí, či vyjadruje substanciu alebo príznak, statický alebo dynamický). Základným prvkom koncepcie J. Horeckého je znaková povaha pomenovacích jednotiek, ktorá sa realizuje v piatich rovinách (konceptuálnej, sémantickej, onomaziologickej, onomatologickej, fonematickej).

Pre (nemagických) trinásť zastavení v histórii slovenskej frazeografie a paremiografie sa rozhodol J. Mlacek (s. 138 – 173). Je to nielen najdlhší príspevok, ale aj metodicky poučný, ako sa aj nefrazeológovia dajú vtiahnuť do tejto problematiky. Iste nie je bez zaujímavosti, že tento výskum má na Slovensku vyše 300-ročnú tradíciu, začínajúcu sa dielom Neo-forum Latino-Slavonicum z r. 1678 (Daniel Sinapius Horčička). Za ním nasledovali ďalšie dvojazyčné slovníky, a to Kamaldulský slovník (1763) a Ribayov Idiotikon Slovacicum (1808). Ale až v Bernolákovom Slovári sa zachytáva frazeológia po prvý raz vo veľkom rozsahu (doložených 2800 jednotiek) a spracúva sa aj domáca frazeológia. Okrem dobre známych aktivít P. Dobšínskeho, F. Šujanského, A. P. Záturského a ďalších zberateľov J. Mlacek osobitne vyzdvihuje vedeckosť spracovania frazeológie v Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968), v ktorom je asi 6000 frazém, čo je, pravda, aj zásluhou E. Smieškovej, ktorá mala túto oblasť na starosti a ktorá potom aj r. 1974 vydala podľa názvu síce *Malý slovník frazeológie* (pre potreby škôl), ale spôsobom nového spracovania najvýznamnejší počín za predchádzajúce obdobie. Za ním prišli najnovšie výskumy (F. Miko, J. Mlacek, J. Skladaná, P. Ďurčo a ďalší), v ktorých slovenská frazeológia drží krok s výskumom tejto problematiky nielen v slovanskom rámci, ale aj vo svetovom.

V. Patráš v príspevku *Svetlá a tiene kontaktovej komunikácie v elektronických verziách slovenských periodík* (s. 186 – 210) naznačuje svoje „odskočenie“ od tradičnej štylistiky do súčasných aktuálnych komunikačných sfér ovplyvnených teletechnológiami (podľa inej terminológie aj informačnými technológiami). V každom prípade rapídny rozvoj žurnalistiky na internete bude čoraz viac vplývať aj na status súčasnej slovenčiny (aj napriek tomu, že podľa doterajších odhadov komunikuje na internete len okolo 200 000 Slovákov). V príspevku si všíma najmä tzv. diskusnú nástenku a problematiku dialogizovania mediálnej komunikácie. Na konkrétnych príkladoch ukazuje, že v internetovom prostredí sa exponujú dva vektory, a to textovo-komunikačné osobitosti elektronickej komunikácie, ako aj psycho- a sociokomunikačné správanie sa autorov diskusných príspevkov. Ak sa na prahu 21. storočia v elektronickej prostredí formuje a ustáľuje špecifický spôsob medziľudskej komunikačnej interakcie, slovenčina sa mu – aj podľa môjho názoru – nevyhne

J. Pekarovičová, jedna z dlhoročných lektoriek a dnes zástupkyňa riaditeľa SAS-u, v zhustenej podobe (s. 211 – 224) predstavuje vlastnú, podrobne rozpracovanú didaktiku odbornej komunikácie. Pod didaktikou odbornej komunikácie na pozadí slovenčiny ako cudzieho jazyka rozumie jazykovú/formálnu a vecnú/obsahovú stránku odborných komunikátov, ktoré zasahujú jednak oblasť osvojovania si odborného jazyka, jednak spôsoby prezentácie odborného textu cudzincom (s. 211). – J. Sabol dal v zborníku prednosť svojej druhej (?) vedeckovýskumnej láske – analýze hviezdoslavovského verša vo vývine slovenskej poézie. Podľa neho P. O. Hviezdo-

slav zásadným spôsobom zasiahol do vývinových procesov štruktúrovania slovenského verša. V štúdiu predkladá základné úvahy o kreovaní rytmicko-metrickej, suprasegmentálnej (intonačnej) a syntaktickej štruktúrovanosti tohto autora (s. 242). – J. Štefánik (s. 293 – 314) sa sústredil na kritiku niektorých tradičných predsudkov o negatívnych účinkoch bilingvizmu, pričom sa okrem novej literatúry opiera najmä o vlastné výskumy v tejto oblasti. – E. Tibenská (s. 315 – 328) oboznamuje sasistov s novou koncepciou učebníc slovenského jazyka pre žiakov základných a stredných škôl na základe posilnenia komunikatívneho princípu. V tomto novom type učebníc sa kladie dôraz nielen na vedomosti o jazyku, ale zároveň aj na jeho vhodné a primerané používanie v konkrétnych komunikačných situáciách. Táto metóda podľa všetkého najviac konvenuje aj zahraničným záujemcom o slovenčinu.

V každom sasistickom zväzku sa predstavujú aj novšie výsledky výskumov slovenskej lingvistiky. Takým je teraz príspevok J. Dolníka o reálnej spisovnej slovenčine (s. 83 – 95), založený na pragmatickolingvistickom prístupe bádateľa, ktorý dáva do protikladu k tradičnému systémologickému prístupu. Podstatou prístupu J. Dolníka je to, že na spisovný jazyk nazerá predovšetkým z pozície jeho nositeľov (teda primárne nie z pozície kodifikátorov). V centre pozornosti pri spoznávaní reálneho jazyka sú tri javy: používanie jazyka, jazykové znalosti a príznak „prirodzený“. J. Dolník prináša viacero závažných argumentov na podporu tvrdenia, že reálna spisovná slovenčina je optimálne prirodzený jazyk. Dôležitý záver J. Dolníka (aj po dlhšie prebiehajúcich diskusiách práve v Slovenskej reči) o spôsoboch kultivovania slovenčiny: adekvátna kodifikácia je aj inštitucionalizovanou oporou prirodzeného jazykového sebedovedomia – autoritatívna kodifikácia pôsobí opačne.

V konfrontačnom príspevku E. Horák (s. 96 – 108) porovnávaním kodifikácií v južnoslovanských jazykoch (v srbčine, chorvátčine, slovinčine, bulharčine, macedónčine) a v slovenčine prichádza k takýmto smelo, ale reálne formulovaným záverom: 1. Na základe porovňovania časovej totožnosti kodifikácie spisovnej slovenčiny s južnoslovanskými jazykmi vyvracia mienku o slovenčine ako „mladšom“ spisovnom jazyku. 2. Na rozdiel od južnoslovanských jazykov sa slovenčina rýchlo ujala v jazykovej praxi ako celospoločenský dorozumievací prostriedok predovšetkým preto, že E. Štúr mal dobre rozpracovanú teóriu spisovného jazyka, na základe ktorej vymedzil miesto spisovnej slovenčiny medzi ostatnými slovanskými spisovnými jazykmi, ale osobitne aj reálny vzťah spisovnej slovenčiny k spisovnej češtine, na základe ktorého sa spisovná slovenčina pomerne pokojne vyvíjala ako samostatný spisovný jazyk. Nedá sa to povedať o spisovnej chorvátčine, ktorá sa bez teoreticky určeného vzťahu k spisovnej srbčine v podstate poldruha storočia vyvíjala v zložitých peripetiách (s. 107).

Ani v jednom zborníku nechýba pripomenutie nejakej významnej udalosti z dejín slovenčiny. P. Žigo (s. 339 – 348) v hutnej skratke prebieha 150 rokmi štú-

rovskej reformy slovenčiny. Za pozitívny pokladá fakt, že r. 1851 došlo k dohode predstaviteľov jednotlivých spoločenských a konfesijných prúdov, že sa rozvíjali nové žánre umeleckého štýlu a aktivizovali sa domáce jazykové prostriedky. (Nedovoliť mi však v tejto súvislosti pripomenúť, že Hattalova kodifikácia sa podľa niektorých bádateľov v praxi všeobecne neujala, bola tu veľká rozkolísanosť, ktorú sa usiloval odstraňovať S. Cambel.)

Nemožno nesúhlasiť s J. Mlacom, že zborníky SAS-u sú významnou zložkou celého slovenského vzdelávacieho a kultúrneho života. Veď za 30 rokov v nich vyšlo 940 štúdií, z toho 490 jazykovedných. Azda by sa v tomto jubilejnom či v nasledujúcom predjubilejnom období mohlo uvažovať aj o knižnom výbere z prednášok (ako sa to r. 1985 podarilo J. Mistríkovi). Bola by to mimoriadne záslužná a osočná vec aj pre všetky slovenské „vlastivedné“ disciplíny.

Ján Bosák

MISTRÍK, Jozef: Lingvistický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2002. 296 s.

Výnimočná a mnohoaspektová tvorivá potencia i akribia profesora Jozefa Mistríka (1921 – 2000), ktorá našla svoj odraz v desiatkach knižných prác a stovkách štúdií vydaných počas jeho života, prináša posledné plody ešte aj dnes. Slovenské pedagogické vydavateľstvo vydalo (posmrtno) jeho

Lingvistický slovník, ktorý autor adresoval predovšetkým študentom, adeptom slovakistiky, publicistom a širokému okruhu záujemcov o aktuálne otázky lingvistiky. Vlastný (abecedne radený) slovník (s. 7 – 258) dopĺňa (možno aj trochu nadbytočne) heslár, opakujúci to isté abecedné poradie hesiel (s. 259 – 271), a dve prílohy. V prvej autor využíva svoje zistenia o frekvencii slov a uvádza najčastejšie slová v slovenčine, v druhej (nazvanej *Paradigmatika*) zasa publikuje časovacie a skloňovacie vzory (s. 276 – 287). O zozname literatúry zaradenom na konci knihy sa podrobnejšie zmienime neskôr.

J. Mistrík bol jazykovedec s netradične širokým výskumným záberom; zaoberal sa aj niektorými nie „čisto“ lingvistickými témami (rétorika, grafológia, proxiemika a pod.). Stál na čele kolektívu, pripravujúceho inšpiratívnu *Encyklopédiu jazykovedy* (1993; aj EJ) a niektoré poznatky prezentované v tomto diele zúročil aj pri koncipovaní svojho *Lingvistického slovníka*. Heslá EJ boli pre autora oporou nielen vo výbere tematiky, ale podľa svojho charakteru aj istým východiskom konkrétnych formulácií a definícií hesiel. So zreteľom na adresátov slovníka sú príslušné heslové state písané výkladovým štýlom. Formulácie recenzenta vychádzajú z presvedčenia,

že tento slovník, ktorý samotným výberom hesiel (terminológia sa uvádza aj v „medzinárodnom“ znení) a ich spracovaním akoby trochu osciloval medzi „klasickým“ jazykovedným výkladovým slovníkom, slovníkom cudzích slov a najmä odbornou encyklopédiou, na príslušnej úrovni statočne i dostatočne napĺňa zámery autora: je to základná (lingvistická) príručka. V komentujúcich poznámkach sa preto sústreďme na niektoré diskusné miesta, a to z viacerých aspektov (konfrontačné porovnávanie korektnosti prezentovaných údajov, disproporcie vo výbere hesiel z jednotlivých výskumných oblastí jazykovedy a pod.).

J. Mistrík zaradil do svojho slovníka aj (tri) encyklopedické heslové state o osobnostiach (**Bernolák, Anton** – okrem toho aj heslo **Bernolákova spisovná slovenčina**; **Czambel, Samuel** – **Czamblova kodifikácia spisovnej slovenčiny**, **Štúr, Ľudovít** – **Štúrova spisovná slovenčina**). Meno S. Czambela sa teda píše s *cz* a bez vkladného *-e-* (najnovšie *Dejiny spisovnej slovenčiny* R. Krajčoviča a P. Žiga píše o S. Cambelovi, nová *Encyclopaedia Beliana* uvádza takisto najprv (polotučne) podobu Cambel); jeho nekodifikačné, no zaiste významné knižné práce *Slováci a ich reč* a *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovenských jazykov* sa v hesle nespomínajú.

V slovníku chýba heslo *dialektológia*; rovnako absentujú napr. aj heslá *onomaziológia* a *jazyková enkláva*, hoci ich blízke a príbuzné heslá **semaziológia** a **jazyková diaspóra** sú zaradené, niet hesiel *význam*, *výraz* (prvé napr. v EJ bolo). V samostatných heslách sa predstavujú tri hlavné slovenské nárečové makroareály, a to **stredoslovenské nárečia**, **východoslovenské nárečia** a **západoslovenské nárečia**, pri ktorých sa – s drobnými nepresnosťami – vymenúvajú ich charakteristické znaky, no ich ďalšie vnútorné členenie sa (trocha paradoxne) uvádza v hesle **slovenské nárečia** (s. 185). A v tomto členení je viacero chýb; nekorešponduje s klasifikáciami publikovanými v dialektologických prácach.

Drobné formálne diskrepancie reprezentujú také prípady ako je písanie pidginy (na s. 71 v hesle **hybridné jazyky**; tam aj výslovnosť: *pidžiny*) a pidžiny (s. 84). V hesle **Havlíkovo pravidlo** sa – zaiste iba technickým nedopatrením – mäkký jer označuje „strojopisnou“ šestkou (6), v hesle **jery** (s. 84) sa tieto redukované samohlásky označujú už príslušnými znakmi. Vo výklade hesla (termínu) **sémantický trojuholník** (s. 182) sa najprv hovorí o bodoch 1, 2, 3, no neskôr sa v texte hesla hovorí o bode *c* (zrejme to má byť bod 3). Polysémické slovo (termín) *lema* (v takej podobe ho zaregistrávajú napr. dostupné slovníky cudzích slov) má v *Lingvistickom slovníku* podobu **lemma** (s. 99).

V lexikografii i v pedagogickom procese majú značnú frekvenciu termíny súvisiace s paradigmatickými a významovými vzťahmi lexikálnych jednotiek (antonymia, synonymia, polysémia, homonymia) i termíny súvisiace so semaziologicko-onomaziologickou deriváciou (metafora, metonymia). Možno predpokladať, že

viacerí používatelia si všimnú práve výklady týchto termínov v slovníku. Jazykovedcom (a to najmä „praktickým“ či praktizujúcim jazykovedcom, t. j. lexikografom) je známe, že chápanie homonymie (resp. rozlišovanie polysémie a homonymie), tohto akoby „rušivého“ javu v jazyku, má značne široké „rozpätie“, v ktorom sa zaiste reflektujú aj rozdiely vychodiace z uplatňovania diachrónneho alebo synchronného prístupu pri štúdiu problematiky. V slovníku je takýto výklad hesla **homonymia** (rovnoznačnosť; s. 69): „Jav, keď sa jedným tvarom pomenúva viacej významov. Typický príklad na homonymiu sú slová *mat'* (verbum) a *mat'* (substantívum)“. (Výklad potom pokračuje v podstate irrelevantnými údajmi o situácii v angličtine.) Nazdávame sa, že tu nejde o *typický* príklad homonymie; aj v slovenskej lexikológii a lexikografii sa prezentujú iné prístupy (napr. aj v teórii i praxi *Slovníka slovenských nárečí*). Navyše sa potom tvary *váha* (subst.) – *váha* (sloveso) uvádzajú medzi príkladmi na tzv. gramatické homonymá.

V hesle **lexikológia** (s. 100 – 101) sa menej koncízne formuluje názor, že „do lexikológie okrajovo patrí aj lingvistická geografia, zaoberajúca sa otázkami rozširovania jazykových zväzov, onomaziológia, náuka o pomenovaniach a s ňou aj dialektológia (skúmanie nárečí)“. V hesle **slovník** (s. 189) sa píše, že slovníky sa členia aj „b/ podľa zachytenia etapy vo vývine jazyka“, a do tejto „časovo“ vymedzenej skupiny sa dosť prekvapujúco zaraďujú etymologické, dialektologické a frazeologické slovníky.

Lingvistický slovník dopĺňa a „uzatvára“ 7-stranový zoznam použitej a odporúčanej odbornej literatúry (s. 288 – 294). J. Mistrík v stručnej úvodnej poznámke k zoznamu, ktorý by mal odporúčať podľa možnosti čo najaktuálnejšiu relevantnú jazykovednú literatúru, znova explicitne uvádza, že jedným z prameňov pri zostavovaní slovníka bola *Encyklopédia jazykovedy* z r. 1993. Jej heslá – a podľa všetkého nielen heslá, ale aj bibliografické údaje – pokladá za natoľko spoľahlivé, že sa budú môcť použiť aj pri koncipovaní ďalších tematicky blízkych publikácií. Toto konštatovanie v zásade zaiste platí, no vzhľadom na zostavený zoznam literatúry treba mať na zreteli aj ďalšie skutočnosti: *Encyklopédia jazykovedy* síce vyšla (až) r. 1993, no jej heslá – a prirodzene aj príslušné zoznamy literatúry – sa pripravovali či spracúvali už v r. 1982 – 1985. Pred odovzdaním do tlače sa urobili už len drobné „inovačné“ doplnenia a úpravy. Tieto skutočnosti pripomíname najmä preto, že majú priamu väzbu aj na spracúvanie či podobu zoznamu odporúčanej literatúry v *Lingvistickom slovníku*. Výber titulov je, prirodzene, náročný i zložitý, ťažko úplne eliminovať istý subjektívizmus, no niektoré odporúčané práce sú v súčasnosti už evidentne a objektívne zastarané; v zozname zreteľne chýba najnovšia (slovenská) jazykovedná produkcia, a práve tú v ňom môžu (a budú) hľadať pravdepodobní používatelia slovníka. *Lingvistický slovník* má autorský copyright z r. 1998; je jasné, že v ňom nemožno očakávať tituly z nového tisícročia. Aj 90-te roky 20. storočia sú

však v odporúčanej literatúre zastúpené veľmi sporadicky; „limitný“ rok 1998 prekračujú napr. iba *Základy lingvistiky* J. Dolníka z r. 1999.

V zozname (použitej a odporúčanej) literatúry je uvedených napr. 24 titulov knižných prác autorov s menom začínajúcim sa na písmeno B; 23 z nich „prešlo“ z *Encyklopédie jazykovedy*. V. Blanár má uvedené dva tituly, ktoré ho prezentujú ako historika jazyka. K jeho menu sa priraduje napr. ukážkový zväzok *Slovenského historického slovníka z predpisovného obdobia* z r. 1973 a dlhší čas vychádzajúci *Historický slovník slovenského jazyka*. Významné knižné práce V. Blanára *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia* (1984), *Porovnávanie lexiky slovanských jazykov z diachrónneho hľadiska* (1993) a najmä fundamentálna *Teória vlastného mena* (1996) v zozname nie sú. (Možno poznamenať, že z kolektívnych akademických slovníkových diel sa v zozname neuvádza ani *Synonymický slovník slovenčiny* (1995) a *Slovník slovenských nárečí* (1994); chýba aj zmienka o nezastupiteľnom štvorzväzkovom *Atlase slovenského jazyka*.) Pri F. Buffovi sa odporúča skoro polstoročná monografia jedinej lokality (*Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese* z r. 1953), súborné a modernejšie *Šarišské nárečia* z r. 1995 i ďalšie knihy tohto autora chýbajú. K. Buzássyová je zastúpená napr. aj jednou štúdiou, no aj v zahraničí často citovaná a využívaná invenčná monografia *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív* nie je odporúčaná (možno preto, že chýbala už v EJ).

Z personálnych bibliografií L. Dvonča *Slovenskí jazykovedci* sa uvádza iba prvá z r. 1987; žiadaná a hľadaná „strieborná“ i „zlatá“ kniha (bibliografie z rokov 1976 – 1995) sú neznáme. A je to škoda, čitateľom slovníka budú tieto tituly chýbať. Zo zoznamu nevedno prečo vypadla (lebo v EJ bola) kniha J. Filipca a F. Čermáka *Česká lexikologie* (1985). J. Furdík ako popredný derivatológ je zastúpený iba titulom z r. 1971; novšia práca *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie* (Levoča 1993) opäť chýba. J. Chloupek má odporúčané *Aspekty dialektu* (1971); užitočná je však napr. aj jeho knižná práca *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti* z r. 1986. Medzi prácami R. Krajčoviča zasa chýba – a tak to bolo už aj v EJ – dôležitý a výrazný *Vývin slovenského jazyka a dialektológia* z r. 1988. Aj J. Mlacek môže ponúknuť iné a novšie práce než *Slovenskú frazeológiu* z r. 1977. Nekorektne sa citujú *Pravidlá slovenského pravopisu* (Red. Š. Peciar. I. – XI. Bratislava 1953 – 1998.) Sám J. Mistrík má v zozname uvedených 25 titulov svojich (najmä knižných) prác; nie sú však zoradené chronologicky. Tieto i niektoré ďalšie nekorektnosti či nedôslednosti sa vari mohli i mali eliminovať hoci aj pri záverečnej redakčnej úprave textu tohto slovníka.

Lingvistický slovník Jozefa Mistríka nepochybne bude náležitým a primeraným spôsobom plniť v predpokladanom okruhu používateľov funkcie základnej jazykovednej príručky. Sumarizuje doterajšie poznatky zo široko chápanej oblasti lingvistiky (výber hesiel „presahujúcich“ do iných disciplín, ktorých sa lingvistika

dotýka alebo s ktorými splýva na pôde konkrétnej sociálnej komunikácie, v istom zmysle umocňuje jeho akceptovateľnosť) a jasným výkladovým štýlom definuje najfrekventovanejšie termíny. Niet pochýb o tom, že nezanedbateľným spôsobom kompletizuje súbor encyklopedicky orientovaných či zameraných jazykovedných publikácií.

Ivor Ripka

KAČALA, J. – KRAJČOVIČ, R.: *Náčrt dejín spisovnej slovenčiny*. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského 2001. 112 s.

Do série slovakistických vysokoškolských príručiek sa na sklonku minulého roka zaradila práca J. Kačalu a R. Krajčoviča *Náčrt dejín spisovnej slovenčiny*. Vydaním študijného textu jeho autori nadväzujú na tradíciu predchádzajúcich opisov dejín spisovnej slovenčiny od E. Paulinyho (*Dejiny spisovnej slovenčiny*, 1948, v neskorších prepracovaných vydaniach vyšli v r. 1966 a 1971, prinášajú prehľad dejín od najstarších čias do konca štúrovskeho obdobia), na druhý zväzok *Dejín spisovnej slovenčiny* od V. Blanára, E. Jónu a J. Ružičku (1974), v ktorom autori spracovali obdobie od štúrovskej kodifikácie po súčasnosť, a na doplnené vydanie učebnice E. Paulinyho s názvom *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť* z r. 1983.

Náčrt dejín spisovnej slovenčiny svojím názvom symbolicky nadväzuje aj na staršiu vysokoškolskú učebnicu R. Krajčoviča *Náčrt dejín slovenského jazyka* (Bratislava, SPN 1964, 1971), v ktorej autor charakterizuje fonologický a morfológický vývin slovenčiny (nespracúvajú sa v nej dejiny jazyka). A práve zo základných etáp dejín spisovnej slovenčiny sú zostavené kapitoly posudzovanej práce J. Kačalu a R. Krajčoviča. Vysokoškolská príručka *Náčrt dejín spisovnej slovenčiny* je rozdelená do dvoch tematických celkov. V prvej časti – *Predspisovné obdobie* (s. 9 – 34) autor R. Krajčovič charakterizuje najprv rané predspisovné obdobie (9. – 10. stor.) staršími integračnými a diferenciacnými javmi a jednotlivými znakmi pomigračného, integračného a konštitutívneho obdobia slovenčiny. Text prvej časti kapitoly sa na vysokoškolských seminároch dá vhodne doplniť štúdiom praslovanskej genézy slovenčiny, resp. interpretáciou staršieho pramenného materiálu. Prehľadne sa v práci uvádzajú pamiatky staroslovienskeho písomníctva a obdobie doznievania ich tradícií na našom území. Osobitne sa analyzujú podoby češtiny v staršom a mladšom období (tlačené a písané pamiatky a ich jazyk v 14. – 16. stor., resp. v 17. – 18. stor.), varianty slovakizovanej češtiny s doplnením základných údajov o

prvých snahách konfrontačného opisu češtiny a hovorenej poslovenčenej podoby češtiny (P. Doležal, s. 22). Vývin slovenčiny v troch základných makroareáloch charakterizuje R. Krajčovič na pozadí vymedzenia pojmu kultúrna slovenčina, ktorá existovala v troch základných variantoch: ako kultúrna západoslovenčina, kultúrna stredoslovenčina a kultúrna východoslovenčina. Jednotlivé pojmy, práce a osobnosti predstavuje autor študentom na základe dobrých skúseností s prácou v podobe hesiel a v nadväznosti na svoje predchádzajúce tituly *Dejiny spisovnej slovenčiny. Študijná príručka a texty* (Bratislava, Univerzita Komenského 1990, 116 s., 2. vyd. 1994, 3. vyd. 1996), resp. *Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny* (Bratislava, Univerzita Komenského 1999, 192 s. v spoluautorstve s autorom tejto recenzie). Druhú časť posudzovanej práce (*Spisovné obdobie*, s. 35 – 105) tvorí šesť samostatných tematických celkov. Autorom prvých piatich – v nadväznosti na metodológiu predchádzajúcich dvoch častí – je R. Krajčovič. Pri charakteristike bernolákovského obdobia (1787 – 1844, s. 35 – 39) sa osobitne venuje jeho vymedzeniu, biografickým údajom hlavnej osobnosti – A. Bernoláka a charakteristike bernolákovskej kodifikácie. Samostatne sa charakterizuje bernolákovská kodifikácia v oblasti pravopisu, hláskoslovnia a tvaroslovnia. V takejto štruktúrnej podobe sa opisuje aj štúrovske obdobie dejín spisovnej slovenčiny (1844 – 1852, s. 39 – 45) s dôrazom na porovnanie jednotlivých zhôd a rozdielov bernolákovskej a štúrovej kodifikácie. Reformné obdobie (1852 – 1863, s. 46 – 48) sa interpretuje na pozadí radikálnej reformy pravopisu interpretuje ako proces postupného zjednocovania a ustáľovania normy. Matičné obdobie (1863 – 1875, s. 49 – 51) a martinské obdobie (1875 – 1918, s. 52 – 57) charakterizuje autor najmä so zreteľom na inštitucionalizovanú starostlivosť o spisovný jazyk, ktorá presiahla hranice redakcií a vytvorila model spisovnosti (s. 53). Charakteristika každého z nich je doplnená základnými vzťahmi s predchádzajúcim obdobím.

Autorom ôsmej rozsiahlej kapitoly *Náčrtu dejín spisovnej slovenčiny* (s. 58 – 105), v ktorej sa opisuje situácia spisovnej slovenčiny v 20. storočí, je J. Kačala. Táto časť práce je metódou spracovania odlišná od predchádzajúcich kapitol, podrobnejšie sa v nej uvádzajú historické a spoločenské podmienky a politické pomery konkrétnych období vývinu spisovnej slovenčiny. V jednotlivých podkapitolách autor opisuje rozvoj spisovnej slovenčiny na začiatku 20. stor. (pred rozpadom Rakúsko-Uhorska, s. 58 – 67) a analyzuje uplatňovanie Cambelovej kodifikácie ako následok vedeckého opisu slovenčiny na prelome storočí. J. Kačala venuje osobitnú pozornosť aj jazykovej situácii po vzniku Československej republiky, t. j. vývinu kodifikácie v medzivojnovom období (prvé *Pravidlá slovenského pravopisu*, ich odmietnutie) a všíma si praktickú rovinu fungovania normy na tvorbe renomovaných spisovateľov a začínajúcich autorov. Charakteristika medzivojnového obdobia (1938 – 1945, s. 80 – 84) je chronologicky zostavená z údajov o organizovaní vysokoškols-

ského vzdelávania, prijatia zákona o Slovenskej akadémii vied a z neho vyplývajúceho založenia Jazykovedného ústavu, v ktorom sa popri Matici slovenskej sústreďovala inštitučná starostlivosť o národný jazyk a organizoval sa cieľavedomý vedecký výskum. Pri koncipovaní tejto kapitoly autor využil množstvo poznatkov a záverov publikovaných vo svojej monografii *Spisovná slovenčina v 20. storočí* (1998). Záverečnú časť kapitoly tvorí charakteristika vývinu spisovnej slovenčiny po 2. svetovej vojne, najmä s ohľadom na jej bezprostredný kontakt s češtinou, ruštinou a neskôr aj angličtinou. V tejto časti práce jej autor pripomína zákonnú starostlivosť o slovenský jazyk a upozorňuje na silnejúci vonkajší vplyv hospodárskych, politických a bezpečnostných zoskupení na podobu slovenského jazyka.

Vysokoškolskú študijnú príručku *Náčrt dejín spisovnej slovenčiny* treba chápať ako základné faktografické východisko, prehľadný súhrn chronologických a biografických údajov o jednotlivých vývinových etapách spisovnej slovenčiny. Otvára sa ňou cesta na ďalšiu interpretáciu, dôslednejšie štúdium prameňov a doplnenie biografických a bibliografických údajov o vzťahy, ktoré formovali podobu spisovnej slovenčiny od najstarších čias po súčasnosť.

Pavol Žigo

VRAGAŠ, Š.: V službe Ducha. Bratislava, Lúč.2001.

V službe Ducha stál (tak sa nazýva aj recenzovaný výber štúdií a článkov) Štefan Vragaš, katolícky kňaz, vysokoškolský pedagóg, teológ a jazykovedec – a treba dodať, dobrý človek a verný priateľ – Štefan Vragaš, dnes už profesor teológie. Výber štúdií zahŕňa všetky oblasti, v ktorých vo svojej pastoračnej i vedeckej práci pôsobil. Sú to štúdie z oblasti sociálnej náuky Katolíckej cirkvi, zo systematickej teológie a cirkevných dejín, ale aj z náboženského, národného a kultúrneho života Slovákov.

Do tejto poslednej oblasti patrí aj činnosť Štefana Vragaša ako jazykovedca. V súbore štúdií sú vlastne len dve venované špeciálne jazykovednej problematike. Je to po nemecky napísaná štúdia o jazykovednom diele Antona Bernoláka a spomienka na troch významných slovenských jazykovedcov – E. Paulinyho, H. Bartka a J. Oravca, učiteľa, priateľa a kolegu. Štúdia o A. Bernolákovi síce nie je založená na osobitnom skúmaní diela, ale podáva dobrý pohľad na zástoj tohto prvého kodifikátora spisovnej slovenčiny a dobre vystihuje jeho základné myšlienky i miesto vo vývine spisovnej slovenčiny.

Jazykovedná práca Š. Vragaša vo vlastnom zmysle sa odzrkadľuje v personálnej bibliografii, dovedenej až do r. 2000. Táto práca sa zreteľne člení na dve etapy, vymedzené prechodom od jazykovedy k teológii, resp. emigráciou a štúdiom teológie (či návratom k jazykovede).

Do prvej etapy patrí jeho práca na príprave, resp. koncipovaní hesiel do Slovníka slovenského jazyka a s tým súvisiace drobné príspevky o jednotlivých slovách a ich normatívnej hodnote. Patria sem i jeho recenzie o viacerých terminologických slovníkoch. Do druhej etapy patrí Vragašova činnosť ako lektora slovenského jazyka na Slavistickom ústave Viedenskej univerzity. Túto činnosť ochotne prevzal na seba po stroskotaní úsilia o zriadenie profesúry slovenského jazyka a po zrušení pozývania slovenských lektorov. S touto činnosťou súvisí najmä sústavná pozornosť venovaná slovenskej jazykovednej produkcii, ktorú recenzoval vo Wiener slawistisches Jahrbuch. Po dôkladnej recenzii mojej učebnice Vývin a teória jazyka (po informačnom výklade o obsahu jednotlivých kapitol upozornil najmä na slabšiu filozofickú argumentáciu, resp. na prílišnú oporu o marxistické chápanie jazyka) v ďalších rokoch recenzoval najmä slovníkové práce, a to slovenské i české, ako aj niektoré práce s cyrilometodskou tematikou. Je to napr. Krátky slovník slovenského jazyka, Pravidlá slovenského pravopisu, ale aj práca K. Habovštiakovej a E. Krošlákovej: Z tvorby súlúnskych bratov a ich žiakov, ba aj Česká lexikologie J. Filipca a J. Čermáka.

Z tejto oblasti treba osobitne spomenúť Vragašov preklad *Života Konštantína-Cyrila a Života Metoda*, ktorý sa dožil troch vydaní. Škoda, že medzi recenziami tohto prekladu sa neuvádza aj moja recenzia uverejnená v Kultúre slova 25, 1992, s. 19 – 24 a znova aj v zborníku O jazyku a štýle kriticky aj prakticky (Prešov 2000, s.142 – 144). Škoda nie preto, že sa opomenul jeden z recenzentov, ale predovšetkým preto, že práve tento recenzent poukázal na isté charakteristické znaky Vragašovej prekladateľskej metódy.

Z porovnania dvoch prekladov, Stanislavovho a Vragašovho, totiž vyplýva, že „kým Stanislav sa viac pridrižiava staroslovienskeho originálu a chce zachovať pôvodný charakter textu, Vragaš síce zachováva charakter staroslovienskeho textu, ale iba v základných črtách a na druhej strane sa usiluje o jeho modernizáciu, o priblíženie súčasnému čitateľovi.“

A ďalej: v súlade s týmto zámerom síce Š. Vragaš ponecháva archaické slová ako *pomorán*, *večiereň*, *povečernica*, ale namiesto Stanislavovho výrazu *besedoval s nimi* už má *viedol dišputy*, namiesto *trávných bylín* má *trávne rastliny*, namiesto *podstaty* má *hypostázu*, namiesto *podoba prvého* má *prototyp*, namiesto *vyplytvať* (*Mohamed lepšie bludy vplytval*) má Vragaš *vykonštruoval znamenité bludy*. Ďalšie doklady možno nájsť v uvedenej opomenutej recenzii.

Napokon nemožno zabudnúť na Vragašovu učebnicu *Starosloviensky jazyk* z r.1955, ktorej vydanie úzko súvisí s jeho návratom na Slovensko a s jeho pedagogickou činnosťou na teologickej fakulte v Bratislave.

A na záver: Zborník *V službe Duchu* je dôstojným, obsahovo i graficky pôsobivým pomníkom alebo aspoň pripomienkou práce vynikajúceho človeka. Je to skutočne monumentum aere perennius, pomník nad meď vzácnejší.

Ján Horecký

Text a kontext v náboženskej komunikácii. *Studia Philologica. 8. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis Et Naturae Universitatis Presoviensis.* Ed. J. Kesselová, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov 2001. 206 s.

Katedra slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity usporiadala v dňoch 4. – 5. novembra 1999 v poradí už tretiu medzinárodnú textologickú konferenciu s názvom Text a kontext v náboženskej komunikácii. V roku 2001 vyšiel v Prešove zborník *Studia Philologica*, v ktorom sú publikované referáty spomínanej konferencie. Zborník obsahuje 31 referátov. Možno ich rozdeliť do piatich tematických skupín: filozoficko-teologickej, pedagogicko-psychologickej, jazykovednej, literárno-vednej a kunsthistorickej.

O vzájomnom prepojení filozofie a teológie nemožno pochybovať. Vychádzajúc z týchto vied autori referátov F. Ruščák (*Biblický text ako archetypálna dimenzia náboženskej komunikácie*) a J. Zozulák (*Kresťanské poznanie pravdy ako slobodný výber človeka*) predkladajú rôzne filozofické i náboženské problémy. Ich spoločným menovateľom je náboženská komunikácia z rôznych pohľadov. Základným textom pre náboženskú komunikáciu na najrôznejších úrovniach je text Biblie. Keďže tematická, žánrová a autorská rôznorodosť biblického textu je veľká „biblický text možno chápať a prijímať ako nadčasovú, kresťansko-náboženskú, filozoficko-etickú a gnozeologicko-ontologickú entitu“ (s. 7). Biblia nie je len súčtom kníh, ktoré ju tvoria, sprostredkúva spoznávanie Boha. Bohoslužobné texty, homílie, i mnohé texty modlitieb čerpajú z Biblie.

Biblický text, keďže je na mnohých miestach obrazný, obsahuje veľa symbolov. „Čím viac určitá spoločnosť a kultúra preferuje absolútne hodnoty, tým viac pozornosti sa venuje symbolu a mýtom, ktoré odkazujú človeka smerom k absolútnej, k večnosti, posvätnu, k božskému“ (s. 30). To sú slová A. Fabiana v referáte *Symbol*

a mýtus v náboženskej komunikácii. Základnú charakteristiku symbolu podáva v časti o pôvode a štruktúre symbolu, o rozdelení symbolov, o funkcii symbolu, symbole ako skúsenosti celku a o jazyku symbolu. Každý symbol má metaforickú dimenziu. To znamená, že umožňuje skúsenosť medzi svetom hmotným, pozemským a svetom transcendentným. Robí realitu súčasťou a prináša človeku možnosti s ňou komunikovať. Keď sa symbol vyvíja v rozprávaní, možno hovoriť o mýte, pri ktorom je historický kontext v Biblii veľmi dôležitý. História garantuje objektivitu biblických udalostí, mýtus otvára dvere transcendentnu.

„Poznať Boha“ v biblickom vyjadrení znamená mať s ním vzťah. Samotné spoznávanie tejto skutočnosti, ako píše vo svojom referáte J. Zozulák, je dlhá cesta, proces hľadania, spoznávania. Jednou z ciest je i cesta filozofického skúmania. Cirkevní otcovia v 2. – 4. stor. n. l. použili práve filozofiu: idey Platóna, morálne učenie stoikov a mystickú tendenciu novoplatonizmu ako historickú nevyhnutnosť, cieľom ktorej bolo prepojenie ideí kresťanstva a gréckej filozofie, ale aj istej obrany kresťanstva proti herézam. V prvom liste sv. apoštola Pavla Korint'anom čítame o tom, že práve on používa formulácie gréckej filozofie, nie aby ju poprel, ale poukazuje na Kristovo evanjelium a grécky helenizmus zahŕňa do pravej Božej múdrosti. „Lebo aj Židia žiadajú znamenia a Gréci hľadajú múdrosť, my však ohlasujeme ukrižovaného Krista, pre Židov pohoršenie, pre pohanov bláznovstvo, ale pre povolaných, tak Židov ako Grékov, Krista – Božiu moc a Božiu múdrosť.“ (1 Kor. 1, 22 – 25)

Filozofický prístup k riešeniu problematiky použili aj G. Geremešová (*Viera v religióznych symboloch a v spoločenstve svetských záujmov*) a A. Klimeková (*Hermeneutické chápanie textov v náboženskej komunikácii*). Kým v referáte G. Geremešovej sa píše o fenoméne viery definovanej ako postoj k životu, A. Klimeková sa sústreďuje na náboženskú komunikáciu z hľadiska exegézy – výkladu textu Biblie. K filozoficko-teologickej tematike sa vyjadrili aj M. Mikluš (*Interscientický o texte a kontexte a o filologickom „ja“*), J. Jacko (*Štruktúra rímskokatolíckej liturgie omšových textov*) a J. Rusnák (*O znakovej štruktúre sakrálnych a svetských komunikačných rituálov*.)

Pedagogicko-psychologická tematika je obsahom referátov Z. Stanislavovej a M. Daráka. Náboženská komunikácia s dieťaťom prostredníctvom literatúry si vyžaduje špeciálnu náboženskú literatúru venovanú deťom. Tá sa však v rokoch 1948 – 1989 vytratila z pultov kníhkupectiev. Jej znovuoobjaveniu po r. 1989 a vzájomným porovnávaniam diel M. Rúfusa a O. Sliackeho sa venuje Z. Stanislavová (*Biblický text v literárnej komunikácii s dieťaťom*.) Podstatnú časť štúdie tvorí literárna interpretácia Rúfusovej zbierky Modlitbičky a Sliackeho novozákonného príbehu Jezuliatko i starozákonného Adama a Evy. Pedagogicko-psychologická téma rezonuje aj v štúdiu M. Daráka *Deti, cirkev a voľný čas*. Autor sa venuje rozboru voľnočas-

vých aktivít detí žijúcich v meste a na dedine. Pomocou prieskumu anonymného dotazníka na vzorke 100 žiakov oboch stupňov ZŠ z Prešovského a z Popradského okresu autor hodnotí aktivity cirkevných inštitúcií (diecéz, rehoľné aktivity, aktivity laických a cirkevných spoločností, cirkevných škôl) a účasť detí na programoch, ktoré ponúkajú, resp. ich spokojnosť, alebo nespokojnosť s uvedenými aktivitami.

Do jazykovednej skupiny referátov patrí štúdia J. Sabola *Semiotický ráz obraznosti podobenstva*, v ktorej interpretuje Ježišove podobenstvá. Obraznosť je pre podobenstvo príznačná, a práve prostredníctvom premeny ikonicko-symbolických znakov na arbitrálne sa adresuje poslanstvo podobenstva – jeho aktuálny odkaz pre človeka. Názov referátu M. Šimkovej je identický s názvom konferencie. Jeho obsah tvorí vymedzenie pojmov text, kontext, náboženská komunikácia.

Biblické texty sú pre svoju jedinečnú obraznosť zdrojom frazeológie. Vymedzením pojmu frazeológie, frazémami majúcimi svoj pôvod v Biblii, ale aj tými, ktorých význam sa posunul, prípadne zmenil, sa zaoberá J. Skladaná (*Frazeológia v rámci biblického kontextu.*) Historický materiál, ktorý autorka používa, je dokladom a pomáha správne chápať biblické frazémy. Historicko-fonologickú analýzu bernolákovského textu uvádza M. Sedláková (*Kázeň Jozefa Kubániho povedaná v Cíferi v roku 1818.*) Autorka vychádza z kontextových súvislostí (životopis autora, okolnosti vedúce k napísaniu kázne...), pokračuje pravopisnou stránkou textu. Jadro analýzy spočíva vo fonologickej interpretácii spracovanej vo forme prehľadných tabuliek na konci textu. M. Dujčák sa v štúdiu *Patrocíniá a ich vplyv na antroponymiu národa* zamerá na osobné mená. Osobné meno, ktoré dostávalo dieťa, malo funkciu individualizácie. V pohanských časoch mu ľudia často pripisovali magickú silu. V súvislosti s christianizáciou od 10. stor. na Kyjevskej Rusi sa objavujú kanonizované grécke, latinské a starožidovské mená. Vo východných regiónoch Slovenska sa často práve kresťanské mená používajú ako mená patrónov kostolov. V závere autor konštatuje, že v súčasnosti je výskyt týchto mien (Vasyl, Demjan, Mykola, Aňa) ojedinelý a terajšia mladá generácia uprednostňuje u dieťaťa tzv. „moderné mená“.

Na jazykovednú exkurziu do obdobia totality sa podujali dve autorky vo svojich referátoch a to: M. Laščovičková (*Cirkevní slang a tajný jazyk totality*) a M. Grygerková (*K lexikální stránce běžně mluvených textů v neoficiální komunikaci věřící mládeže.*) Obdobie totality bolo časom útlaku a prenasledovania cirkvi a veriacich. Tak sa postupne u veriacich vytvorila potreba cirkevného slangu, t. j. nespisovnej podoby slov utajujúcich a často obrazne vyjadrujúcich náboženský predmet diskusie. Cirkevný slang používala prevažne mladá a stredná generácia. Tento termín je však omnoho starší a objavuje sa aj v staroveku, kedy chránil sakrálne výrazy a najmä Božie meno pred sprofanovaním. M. Laščovičková sa vo svojom referáte zamerala na spôsoby tvorenia slov cirkevného slangu (deriváciou, skladaním, skracovaním.)

Používanie cirkevného slangu v najrôznejších kontextoch a rôznymi skupinami ľudí (veriaci, neveriaci) je obsahom štúdie M. Grygerkovej.

Nepresnosťou slovensko-ruských prekladov diel klasickej slovenskej literatúry sa zaoberá J Sipko v štúdiu *Religiózný kontext v slovensko-ruských prekladoch*. V textoch s náboženskou tematikou sa stretávame s nepresným prekladom v snahe zakryť náboženské reálie. Je to pochopiteľné, keďže umelecké texty sa prekladali po skončení druhej svetovej vojny, kedy sa Československo dostalo do spoločensko-politického područia Sovietskeho zväzu. V referáte L. Skalkovej *Biblické reminiscencie v ruskom jazyku* je pozornosť sústredená na biblizmy v súčasnej ruskej publicistike. Na vybraných príkladoch sú prezentované najpoužívanejšie výroky z biblického kontextu, ktoré zvyšujú obraznosť reči.

Nasledujúca skupina literárnovedných referátov sa týka tvorby mnohých spisovateľov, ktorých diela sú zdrojom náboženskej komunikácie. E. Krošláková (*Modlitba v Živote Konštantína a v Živote Metoda*) sa vo svojom referáte venuje textom veľkomoravskej proveniencie, najmä úlohe modlitby v životoch slovanských vierozvestcov. Modlitba – rozhovor s Bohom, bola súčasťou ich života, začiatkom každej práce. Jednou z najznámejších Konštantínových modlitieb je krátka oslavná modlitba známa pod názvom Pochvala na počesť sv. Gregora Naziánskeho.

Najčastejším literárnym žánrom obdobia baroka bola duchovná literatúra (homílie, kázne, životopisy svätých), ale objavuje sa aj didaktický žánr – duchovná rozprávka. Jazykovým rozborom (fonetickým, morfológickým, lexikálnym a syntaktickým) – textu duchovnej rozprávky sa zaoberá B. Junková (*Stylizace dialogu v duchovných pohádkách*). Duchovné rozprávky sa používali pri náboženskom vyučovaní. Text rozprávky je prehľadný, písaný vo forme dialógu. Zložitejším barokovým textom boli homílie. A. Jaklová v referáte *České homiletické texty ze začátku a konce barokní epochy* podrobne jazykovo rozoberá jednu z barokových homílií.

Modlitba Pána – Otčenáš je jednou z najznámejších modlitieb. S. Očenášová-Štrbová sa vo svojej štúdiu podujala na literárny rozbor tejto modlitby z hľadiska jej hodnotovej orientácie i na opis jej umeleckého spracovania v dielach slovenských básnikov 20. stor. (M. Rúfusa, R. Brtáňa, M. Krausa a. i.). Básnické spracovanie Modlitby Pána dokumentuje záujem o pôvodný text tejto modlitby. Tiež poukazuje na hodnotovú orientáciu autorov textov, v ktorej vysoko prevyšuje orientácia duchovná. Na konferencii odzneli aj referáty venované rozboru vybraných diel autorov: P. O. Hviezdoslava, Júliusa Barča – Ivana, Rainera Mariu Rilkeho a Borisa Zajceva.

Kunsthistorická tematika bola zaujímavým obohatením textologickej konferencie. V štúdiu *Náboženská komunikácia a východná duchovnosť v piesňach k záračným ikonám Márie Bohorodičky* nás P. Žeňuch uvádza do problematiky parali-

turgickej piesne. Paraliturgická pieseň je špeciálnym vokálnym a literárnym útvarom, ktorý je založený na tradícii obradov ortodoxnej (pravoslávnej) cirkvi. Jej prvotným poslaním je povzbudzovať, poučovať, nabádať, vysvetľovať a poukazovať na Boha a svätých, informovať a vysvetľovať príčiny, pôvod zázrakov a zjavení, ucítvať a sláviť ich. Paraliturgické piesne sa používali pri súkromných pobožnostiach, pri procesiách, na miestach zjavenia Panny Márie. Medzi najpopulárnejšie patria tie piesne, ktoré odrážajú heretické útoky na cirkev a kláštory. Kunsthistorickú tému dopĺňajú štúdie V. Grešlíka *Ikony východného Slovenska a umenie Európy* a L. Bartka *Národný aspekt v slovenských duchovných piesňach*.

Referáty zborníka *Studia Philologica* prispeli k ďalšiemu prehĺbovaniu štúdia o náboženskej komunikácii. Autori pristupujú k tejto téme z rôznych hľadísk a vzájomne sa dopĺňajú. Jednoznačným obohatením zborníka sú štúdie publikované v ruskom jazyku (M. Dujčák, M. Grygerková). Oživujúco pôsobia aj referáty o cirkevnom slangu (M. Laščovičková, M. Grygerková). Sú inšpiráciou na ďalší výskum v tejto oblasti. Vhodným doplnením zborníka by bola publikácia všetkých referátov zo spomínanej konferencie. Zborník *Studia Philologica* je nielen exkurzom do minulosti, ale zároveň prináša aktuálne podnety na rozvoj náboženského štýlu v súčasnosti.

Andrea Osadská

Pol storočia slovenskej onomastiky

Súčasná slovenská onomastika cielavedome a tvorivo nadväzuje na dielo V. Šmilauera (*Vodopis starého Slovenska*, 1932), J. Stanislava (*Slovenský juh v stredoveku*, 1948) a B. Varsika (*Osídlenie Košickej kotliny*, 1964 – 1977). Základný smer bádania naznačuje najmä výskumná činnosť V. Blanára, ktorá na prvé miesto kladie funkčný a systémový pohľad na vlastné mená a na ich úlohu v spoločenskej komunikácii a v systéme jazyka. Utvorením Slovenskej onomastickej komisie v r. 1964 sa podarilo vybudovať organizačnú základňu onomastického výskumu na Slovensku a vytvoriť predpoklady systematickej a aj kolektívnej výskumnej práce. Konceptia onomastického výskumu na Slovensku vychádza z požiadavky, že súčasná onomastika sa musí usilovať o komplexnú analýzu onymických javov, smerujúcu od pomenúvaných reálií k odrazu okolností pomenúvania v designácii vlastného mena a k spôsobu jazykového stvárnenia onymického obsahu. Vlastné meno ako jazykový znak svojho druhu vyžaduje, aby sa jeho vyčerpávajúca charakteristika, komplexná onomastická analýza, skladala okrem jazykovednej analýzy aj z analýzy zameranej na príslušnú onymickú sústavu a obsahovala aj analýzu designácie a modelovej hodnoty vlastného mena. Túto koncepciu vybudoval V. Blanár v štúdiách o špecifiku onomastiky (1970), o lingvistickom a onomastickom statuse vlastného mena (1976), o designatívnej stránke vlastných mien, o apelatívnej a propriálnej sémantike (1980) a v monografii *Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)* (1996), ktorá vyšla aj po nemecky *Theorie des Eigennamens. Status, Organisation und Funktionen der Eigennamen in der gesellschaftlichen Kommunikation* (2001), rovnako ako výber z jeho lexikologických a onomastických štúdií *Selecta Linguistica et Onomastica* (2000, 2001).

V. Blanár sa najviac venoval výskumu antroponymie. Začiatok novej etapy vo vývine slovenskej onomastiky predstavuje jeho monografia *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku* (1950). Spolu s J. Matejčíkom sa potom pustili do široko koncipovanej monografie *Živé osobné mená na strednom Slovensku*, z ktorej vyšli iba dva zväzky – *I.1. Designácia osobného mena* (1978), *I.2. Distribúcia obsahových modelov* (1983). Š. Krištof napísal monografiu *Osobné mená býv. Tekovskej stolice* (1969). Vychádza aj popularizačná príručka o krstných menách od M. Majtána a M. Považaja *Meno pre naše dieťa* (1983, 1985, 1993) a *Výberte si meno pre svoje dieťa* (1998).

V rokoch 1966 – 75 sa uskutočnil dotazníkový terénny výskum slovenských terénnych názvov spojený s intenzívnym súpisom pomocou seminárnych a diplomových prác poslucháčov filozofických a pedagogických fakúlt a kolektívnych terénnych výskumov, ktoré boli súčasťou piatich praktických seminárov o heuristickom výskume vlastných mien v r. 1973 – 1977. Základná koncepcia spracovania lexiky slovenských terénnych názvov v toponymickom slovníku vychádza z predpokladu, že to nebudú všestranné a komplexné analýzy celého tohto rozsiahleho a mimoriadne bohatého materiálu, ale kombinované lexikografické a areálové spracovanie jeho slovného bohatstva, jeho lexiky apelatívneho pôvodu. Predbežné a čiastkové výsledky sa publikovali v desiatkach štúdií a v monografii M. Majtána *Z lexiky slovenskej toponymie* (1996) a v monografiách A. Habovštiaka *Oravské chotárne názvy* (1970), D. Choluja *Onomastika Kysúc* (1992), M. Blichu *Toponymia Ondavskej a Toplianskej doliny* (1996) a J. Krška *Terénne názvy z Muránskej doliny* (2001).

Historický a etymologický výskum slovenskej ojkonymie reprezentujú desiatky štúdií J. Stanislava, R. Krajčoviča, Š. Ondruša, V. Uhlára, O. R. Halagu a B. Varsika. B. Varsik sa natrvalo zapísal do dejín slovenskej onomastiky najmä trojzväzkovou monografiou *Osídlenie Košickej kotliny* (1964, 1973, 1977), ktorú istým spôsobom dopĺňajú publikácie *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku* (1984) a *Kontinuita medzi veľkomoravskými Slovienmi a stredovekými severohorskými Slovanmi (Slovákmi)* (1994).

V spracovaní slovenskej súčasnej a historickej hydronymie na Šmilauerov *Vodopis starého Slovenska* (1932) nadviazali sériou etymologických štúdií Š. Ondruš (niektoré z nich vyšli v monografickej publikácii *Odtajnené trezory slov*, 2000) a B. Varsik, ktorý urobil aj syntézu v monografii *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí* (1990). Hydronymia jednotlivých povodí sa spracúva v prácach M. Majtána a K. Rymuta *Hydronymia dorzecza Orawy* (1985), L. Sičákovej *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej* (1996), K. Rymuta a M. Majtána *Gewässernamen im Flußgebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca)* (1998) a M. Majtána a P. Žiga *Hydronymia povodia Ipl'a* (1999).

Praktický charakter mali publikácie M. Majtána *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov* (1972) a *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997)* (1998).

Slovenská onomastická komisia – konferencie a semináre

Slovenská onomastická komisia vznikla na základe koncepcie onomastického výskumu na Slovensku V. Blanára (Jazykovedný časopis, 16, 1965, s. 73 – 78). Jej predsedom v rokoch 1964 – 1977 bol V. Blanár, v rokoch 1977 – 1984 J. Matejčík a v rokoch 1984 – 2001 M. Majtán. Celkovú koncepciu onomastického výskumu na

Slovensku, ktorý organizuje a koordinuje Slovenská onomastická komisia, charakterizuje premyslený postup od obsahovej (designatívnej) stránky vlastného mena, cez jej jazykové vyjadrenie k fungovaniu vlastného mena v súčasnej spoločnosti.

Slovenská onomastická komisia sa konštituovala na zakladajúcej schôdzke 8. decembra 1964, na ktorej sa prerokovali základné úlohy onomastického výskumu na Slovensku. Na druhej schôdzke v apríli 1965 sa prediskutovali otázky súvisiace s premenúvaním obcí na Slovensku (odporúčalo sa zaktivizovať názvoslovnú komisiu pri Úrade predsedníctva Slovenskej národnej rady), na tretej schôdzke vo februári 1966 sa rokovalo o základnej slovenskej onomastickej terminológii a na štvrtej schôdzke v novembri 1966 o výchove mladých pracovníkov a o potrebe zavedenia kurzov onomastiky do vysokoškolského štúdia. Na piatej schôdzke v júni 1967 sa rokovalo o vývine miestnych názvov na Slovensku od 18. storočia s odporúčaním pripraviť príručku, v ktorej by sa tento vývin zachytil a spracoval.

V rokoch 1967 – 2002 zorganizovala Slovenská onomastická komisia pätnásť vedeckých konferencií a sympózií, väčšinou so zahraničnou účasťou.

Prvú slovenskú onomastickú konferenciu usporiadala v decembri 1967 pri treťom výročí svojho vzniku. V príprave sa tematika osobitne nevymedzila, a tak v priebehu rokovania odzneli referáty, ktoré možno začleniť do troch základných okruhov: a) výskum súčasnej a historickej antroponymie, b) historický výskum toponymie, c) štandardizovanie súčasnej toponymie a obyvateľských mien.

O dva roky neskôr (1969) sa uskutočnila druhá konferencia a sympóziu o teoretických a metodologických otázkach onomastiky s východiskovým referátom V. Blanára *Špecifikum onomastiky*.

Tretia slovenská onomastická konferencia (1970) bola monotematická, zameraná na výskum živých osobných mien, najmä ich obsahovej, designatívnej stránky.

Jazykovej výstavbe vlastných mien sa venovalo rokovanie štvrtej konferencie (1971), ktoré nastolilo potrebu analyzovať vlastné mená ako súčasť slovnej zásoby a súčasne ako prvky jednotlivých menných sústav. Osobitný význam mal referát R. Šrámka z Brna *Toponymické modely a toponymický systém*.

Tematiku Piatej slovenskej onomastickej konferencie (1972) a zasadnutia Medzinárodnej komisie slovanskej onomastiky pri Medzinárodnom komitáte slavistov tvorili okruhy: a) výskum a kartografovanie slovanských osobných mien, b) základná slovanská onomastická terminológia, c) odraz medzijazykových kontaktov vo vlastných menách.

Pri desiatom výročí vzniku Slovenskej onomastickej komisie sa konala Šiesta slovenská onomastická konferencia (1974) venovaná teoretickým otázkam onomastiky a problematike osadných a terénnych názvov. Pre slovenskú onomastiku mali osobitný význam referáty V. Blanára *Lingvistický a onomastický status vlastného mena* a M. Majtána *Mimojazyková stránka toponyma*.

Rokovanie Siedmej slovenskej onomastickej konferencie (1976) sa zameralo na problematiku spoločenského fungovania vlastných mien v spoločenskej komunikácii (v reči), na ich používanie a využívanie pri spoločensky podmienenej identifikácii osôb a geografických objektov.

Základný okruh rokovania ôsmej konferencie (1980) tvorili referáty o lexikografickom spracúvaní vlastných mien, v ďalšej časti odznali príspevky o všeobecných otázkach, v sekciách príspevky s toponomastickou i antroponomastickou problematikou, ako aj príspevky venované štylistickej, literárnej onomastike.

Na deviatej konferencii (1985) sa k základnému okruhu rokovania o apelatívnej lexike ako lexikálnom základe slovenských a slovanských vlastných mien zaraďila aj problematika genézy slovenského jazyka a slovenského etnika vo svetle vlastných mien a problematika kontinuity vývinu slovenčiny a slovenskej onymie. Osobitne treba upozorniť na príspevok R. Krajčoviča *Genéza slovenčiny a najstaršia slovenská toponymia*.

Rokovanie jubilejnej desiatej konferencie (1989) prinieslo sériu príspevkov o vlastných menách v dejinách jazyka a osídlenia a o onomastike v interdisciplinárnych vzťahoch. Osobitnú pozornosť si zasluhujú referáty V. Blanára *Onomastika vo vzťahu k iným vedným disciplinám* a R. Krajčoviča *Onomastika a historické disciplíny*.

Rokovanie jedenástej konferencie (1994) sa venovalo teoretickým, metodologickým a iným všeobecným problémom onomastiky, toponymii, antroponymii, literárnej onymii a zoonymii. V úvode odznali referáty V. Blanára *Onymická nominácia* a M. Majtána *Motivácia a lexikálna sémantika*.

Na ďalších troch konferenciách (1995, 1997, 2000) sa popri tradičných témach venovala osobitná pozornosť aj literárnej onymii, zoonymii a štandardizácii geografických názvov.

Napokon v septembri 2002 sa uskutočnila v Bratislave 15. slovenská onomastická konferencia na tému *Vlastné meno v komunikácii* (v Slovenskej reči vyjde o konferencii samostatná správa).

I. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 5. – 6. decembra 1967). Red. V. Blanár a M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia 1968. 278 s.

Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22. – 24. mája 1969. Red. Š. Krištof. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 187 s.

Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. – 6. XI. 1970. Red. V. Blanár. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1972. 283 s.

IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. – 10. novembra 1971. Red. M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1973. 240 s.

V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3. – 7. mája 1972). Red. M. Blichu a M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976. 296 s.

VI. slovenská onomastická konferencia (Nitra 4. – 6. apríla 1974). Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1976. 312 s.

Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976). Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1980. 396 s.

VIII. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica – Prešov (Dedinky) 2. – 6. júna 1980). Red. M. Majtán. Bratislava - Banská Bystrica - Prešov 1983. 413 s.

IX. slovenská onomastická konferencia (Nitra 26. – 28. júna 1985). Red. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987. 320 s.

X. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 13. – 15. septembra 1989). Red. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1991. 246 s.

Jazyková a mimojazyková stránka vlastného mena. 11. slovenská onomastická konferencia (Nitra 19. – 20. mája 1994). Red. E. Krošláková. Bratislava - Nitra: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV - Vysoká škola pedagogická 1994. 284 s.

12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“ (Prešov 25. – 26. októbra 1995). Red. M. Majtán a F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1996. 346 s.

13. slovenská onomastická konferencia (Modra-Piesok 2. – 4. októbra 1997). Red. M. Majtán a P. Žigo. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1998. 196 s.

Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. 14. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 6. – 8. júla 2000). Red. J. Krško a M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Fakulta humanitných vied a Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2000. 296 s.

Na konferenciách sa pripomínali aj životné jubileá predstaviteľov slovenskej onomastiky J. Stanislava, B. Varsika, S. Mazúra, V. Blanára, Š. Krištofa, M. Blichu, M. Majtána a i. Zúčastnili sa na nich aj desiatky bádateľov v oblasti onomastiky zo zahraničia, najmä z Česka, Poľska, Nemecka, Ukrajiny, Ruska, Juhoslávie, Maďarska a i. Zahraničná účasť bola prínosom pre rozvoj, ale i pre poznanie onomastiky na Slovensku.

Okrem štrnástich konferencií sa r. 1996 v Banskej Bystrici uskutočnilo onomastické kolokvium o urbanonymii s bohatou zahraničnou účasťou.

Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti (Banská Bystrica 3. – 5. septembra 1996). Red. P. Odaloš a M. Majtán. Banská Bystrica – Bratislava: Pedagogická fakulta UMB – Fakulta humanitných vied UMB – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1996. 285 s.

V sedemdesiatych rokoch sa v spolupráci s katedrami pedagogických fakúlt uskutočnilo päť odborných seminárov: v máji 1973 v Prešove a v novembri 1973 v Banskej Bystrici dva semináre o heuristickom výskume vlastných mien; vo febru-

ári 1974 v Bratislave seminár o modelovaní živých osobných mien; v máji 1977 v Banskej Bystrici seminár o heuristickom výskume vlastných mien spojený s terénnym výskumom súčasnej slovenskej hydronymie a živých osobných mien na Horehroní; v júni 1978 na Domaši seminár o heuristickom výskume súčasnej hydronymie a apelatívnej geografickej terminológii.

V čase existencie spoločnej Česko-slovenskej republiky sa v osemdesiatych rokoch uskutočnili dve česko-slovenské onomastické konferencie. Prvá sa venovala téme *Onomastika ako spoločenská veda*. Rokovanie bolo na Morave v Trojanoviciach 18. – 20. 5. 1982. Druhá konferencia bola o päť rokov na Slovensku v Smoleniciach 6. – 8. mája 1987. Rokovanie sa venovalo najmä jazykovopolitickej problematike vlastných mien a otázkam štandardizovania súčasných a historických geografických názvov a osobných mien.

Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference (18. – 20. 5. 1982 v Trojanovicích). Red. R. Šrámek. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1983. 304 s.

Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6. – 8. mája 1987 v Smoleniciach). Red. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 422 s.

V osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch sa uskutočnil rad spoločných česko-slovenských seminárov v sérii "Onomastika a škola". Na Slovensku boli tri: 8. – 10. októbra 1986 v Modre-Piesku o urbanonymii; 12. – 13. septembra 1990 v Prešove o literárnej onymii (onymia v literárnom diele, onymia ľudovej slovesnosti, preklad a literárna onymia, onymia v publicistických literárnych žánroch); 25. – 26. októbra 1995 v Prešove o prekladaní literárnej onymie a o zoonymii.

Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra-Piesok 8. – 10. októbra 1986. Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1988. 184 s.

Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoštátneho onomastického seminára. Prešov 12. – 13. septembra 1990. Red. M. Blichá. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ 1992. 198 s.

Štandardizovanie

Výsledky základného výskumu sa využívajú aj v spoločenskej praxi, a to pri štandardizovaní slovenských geografických názvov v názvoslovných komisiách Ministerstva vnútra Slovenskej republiky a Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky a pri poradenskej službe v jazykovej poradni Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky vydal v r. 1974 – 79 v sérii Kartografické informácie dvanásť názvoslovných publikácií, obsahujúcich

základné zoznamy vžitých slovenských geografických názvov a štandardizované geografické názvoslovie Slovenskej republiky v rozsahu mapy 1 : 50 000. Sú to:

Zoznam vrchov na Slovensku (1974), *Zoznam vžitých názvov riek a vodných plôch sveta* (1974), *Zoznam štátov a krajín sveta* (1974), *Zoznam vžitých slovenských názvov miest sveta* (1974), *Zoznam vžitých slovenských názvov útvarov horizontálneho členenia zemského povrchu* (1975), *Zoznam vžitých slovenských názvov útvarov vertikálneho členenia zemského povrchu* (1975), *Zoznam vžitých slovenských názvov mimozemských objektov* (1976), *Zoznam jaskýň a priepastí na Slovensku* (1979), ako aj *Geografické názvoslovie ZM ČSSR 1 : 50 000 z územia Slovenskej republiky podľa krajov* (4 zv. 1976 – 1981).

V rokoch 1983 – 2000 vydal ÚGKK viac ako päťdesiat publikácií s názvami základnej mapy 1 : 10 000 z celého územia Slovenska podľa okresov a publikácie

Názvy chránených území SSR (1985), *Názvy vrchov a dolín SSR* (1987), *Názvy hradov a zámkov v SR* (1990), *Názvy vodných tokov a vodných plôch SR, povodie Bodrogu a Tisy* (1990), *Názvy katastrálnych území SR* (1993, 1998), *Slovenské vžité názvy štátov a závislých území* (1996, 2000), a *Slovenské vžité názvy geografických objektov ležiacich mimo územia SR* (1997, 1999).

Bibliografia

Bibliografiu onomastických prác zachytávajú *Bibliografický prehľad slovenskej onomastiky za roky 1918 – 1964* (1980) od L. Dvonča a M. Majtána, *Bibliografický prehľad slovenskej onomastiky za roky 1965 – 1977* (1978) od M. Majtána. Pravidelne vychádzali Dvončove periodické prehľady s latinským názvom *Bibliographia Onomastica* (1962 – 1978), aj s anglickým názvom *Onomastic Bibliography* (1979 – 1991) v ročenke Medzinárodného komitétu onomastiky (ICOS), ktorá vychádza v Belgicku pod názvom *ONOMA* (Leuwen 1968 – 1993), a s názvom *Bibliografia slovenskej onomastiky* (1981 – 1988) v česko-slovenskom onomastickom časopise *Onomastický zpravodaj ČSAV* (1984 – 1990).

Onomastické práce, pochopiteľne, zachytávajú aj zväzky Dvončovej *Bibliografie slovenskej jazykovedy – za roky 1948 – 1952* (1957), *1953 – 1956* (1958), *1957 – 1960* (1962), *1961 – 1965* (1970), a zväzky personálnej bibliografie *Slovenskí jazykovedci – Personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925 – 1975)* (1987), *(1976 – 1985)* (1997), *(1986 – 1995)* (1998). V zahraničí ich možno z rokov 1964 – 1980 zachytiť pod názvom *Slovak Studies – Language* v anglickej ročenke *The Year's Work in Modern Language Studies* (1965 – 1981). Vo všetkých týchto dielach sa onomastické práce uvádzajú medzi jazykovednou literatúrou.

Do nového storočia (a tisícročia) nastupuje slovenská onomastika už spomenutou 15. konferenciou (*Vlastné meno v komunikácii* Bratislava 6. – 7. septembra 2002). Predsedom Slovenskej onomastickej komisie je od r. 2001 P. Žigo. Do tlače sa pripravuje monografia o živých osobných menách z oblasti hornej Nitry (I. Valentová), rozpracované sú monografie o hydronymii z povodia Nitry (J. Hladký) a Turca (J. Krško).

Bolo by treba intenzívne pokračovať v základnom výskume slovenských vlastných mien, pracovať na syntetických monografických dielach spracúvajúcich slovenské osadné názvy (ojkonymiu) a slovenské terénne názvy. Chýba aj syntetizujúca práca o slovenských priezviskách.

Je nevyhnutné ďalej rozvíjať teoretické otázky onomastiky, súčasný rozvoj spoločnosti nabáda ďalej rozvíjať metodológiu i metodiku bádania s využitím počítačovej techniky pri výskumnej práci, zodpovedne sa starať o optimálny priebeh štandardizovania všetkých druhov vlastných mien a primerane popularizovať výsledky výskumnej práce vo verejnosti. Treba si želať, aby rozmach, ktorý sme mohli registrovať v poslednom polstoročí, pokračoval aj v ďalších rokoch a desaťročiach.

M. Majtán

Alfonz Zauner sa narodil pred 100 rokmi

Základný biografický údaj o Alfonzovi Zaunerovi hovorí, že sa narodil 23. januára 1903 (teda práve pred sto rokmi) v obci Radimov-Budkovce (okres Senica) a zomrel 7. januára 1964 v Martine. Vysokoškolské štúdium absolvoval, ako v tom čase aj mnohí iní Slováci, na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, kde podľa podrobného biograficko-bibliografického diela L. Dvonča Slovenskí jazykovedci (ale aj viacerých iných prameňov) študoval český jazyk, slovenský jazyk a dejepis. Zdroje Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine však skôr ukazujú, že na tejto fakulte bolo predmetom Zauneroého študijného záujmu niečo iné: dejepis a všeobecný zemepis, ktoré si doplnil ešte o štátnu skúšku z hospodárskeho zemepisu. Z toho by vyplývalo, že jeho vysokoškolská príprava nebola orientovaná filologicky. Vôbec preto neprekvapuje, že po skončení univerzitných štúdií pôsobil ako učiteľ najmä na obchodných akadémiách, najprv na strednom Slovensku v Banskej Bystrici, potom na východnom Slovensku v Prešove, kde vykonával aj funkciu riaditeľa. Od roku 1953 však už pracoval ako jazykový redaktor vo vydavateľstve Osveta v Martine. A to už bolo bližšie k tomu, čím sa jeho meno preslávilo.

Je známe, že najznámejším a vlastne aj jediným známym dielom A. Zaunera je jeho Praktická príručka slovenského pravopisu, ktorá vyšla v Matici slovenskej po prvýkrát už v r. 1940. Zostavil ju umne na základe Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940, využívajúc svoje redaktorské a korektorské skúsenosti. Stručne, ale veľmi názorne v nej vysvetlil princípy slovenského pravopisu, pričom súčasťou tejto príručky bol aj slovník chybných slov, tvarov a výrazov. Pripomeňme, že Zaunerova príručka slávila hneď veľký úspech, o čom svedčí fakt, že na jej druhé vydanie (1941), ktoré sa objavilo pod názvom Praktická príručka slovenského pravopisu a výslovnosti, nebolo treba čakať ani rok. 3. vydanie potom vyšlo až po vojne v r. 1947. Zaunerova príručka sa stala vyhľadávanou značkou a naďalej bola veľmi žiadaná. V podstatne rozšírenej forme (na 301 stranách) vyšla zasa v roku 1956 v martinskom vydavateľstve Osveta, a to znovu pod názvom Praktická príručka slovenského pravopisu, pričom následné vydanie z r. 1958 malo dokonca až 467 strán. Ďalšie vydania vyšli po smrti svojho tvorcu. Aby však výklady a odporúčania príručky mohli byť v súlade s pohybmi v jazykovom systéme a v lexikálnom fonde slovenčiny, bolo nevyhnutné, aby do prípravy ďalších vydaní príručky vstúpili aj iní autori. V r. 1966 sa objavilo vydanie, na úprave a revízii ktorého sa podieľala trojica autorov V. Blanár (mal na starosti pravopisnú a gramatickú časť), E. Smiešková a M. Urbančok (zrevidovali slovníkovú časť). Posledné vydanie z r. 1973 doplnil F. Kočíš o slovník českých a slovenských zemepisných názvov (552 s.). Ešte aj toto vydanie vyšlo v náklade 20 000, čo svedčí o neklesajúcom záujme o tento typ príručiek.

Praktická príručka slovenského jazyka bola vedľa Pravidiel slovenského pravopisu veľmi používanou pomôckou v redakciách a kým jej úpravy pomáhali držať krok s novými normami či kodifikáciami, bola konkurenciou aj oficiálnym Pravidlám slovenského pravopisu. Možno to povedať napriek tomu, že sa príručka zo strany jazykovedcov aj oprávnene kritizovala. Úradné Pravidlá slovenského pravopisu a Praktická príručka slovenského pravopisu sa síce v mnohom prekrývali, ale aj dopĺňali. Nešťastnou zhodou okolností posledné Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré poskytovali širšie informácie o jazyku nielen z hľadiska pravopisu (posledné pravidlá tohoto typu vyšli v r. 1971), a posledné vydanie Zaunerovej Praktickej príručky (v r. 1973), sa približne zhodujú. Po tomto čase sa koncepcne začali pripravovať „čisto pravopisné“ pravidlá s tým, že riešenia ostatných jazykových problémov poskytne osobitná príručka. Prešlo už odvtedy viac ako 30 rokov a nič také sa nestalo. Tým, že sa Pravidlá slovenského pravopisu takto zúžili a že sa prestal vydávať aj Zauner, vznikla ruptúra, ktorú treba zaplniť. Dnes by už Zauner z r. 1973, pravdaže, nevyhovoval, bolo by potrebné pripraviť modernú popularizačnú (školskú) príručku. Zatiaľ priestor uvoľnený Zaunerovou Praktickou príručkou, ktorá napokon vychádzala v neskorších vydaniach aj v spolupráci s jazykovedcami,

zapĺňajú z času na čas rôzne príručky nesprávnych a správnych slov, ktoré zväčša nedosahujú potrebnú odbornú úroveň. V tejto súvislosti nesmieme zabudnúť ani na Príručku slovenského pravopisu pre školy od J. Oravca a V. Lacu, ktorá vyšla v ôsmich vydaniach a tak trochu kopírovala Zaunera.

Doplňme aspoň na okraj, že s menom A. Zaunera sa stretávame (v rokoch 1942 a 1943) aj na stránkach Slovenskej reči ako s autorom článkov metodického zamera-
nia a neskoršie aj v Matičnom čítaní (tam vychádzal v r. 1948 na pokračovanie jeho seriál Kurz slovenčiny). Obraz o Zaunerovom diele by nebol úplný, keby sme nespomenuli, že je aj autorom príručky *Chcete vedieť správne písať?* (1948), v ktorej sa venuje najmä zásadám písania mäkkého i a tvrdého y.

Storočnica Alfonza Zaunera by nám možno mohla pripomenúť, že sľub pripraviť novodobú zaunerovskú príručku nebol zatiaľ splnený. Ale zároveň aj to, že príprava takejto príručky nestratila nič na aktuálnosti. V plánoch Jazykovedného ústavu sa preto v blízkej budúcnosti ráta s prípravou takéhoto kompendia. Týmto činom sa vyjde v ústrety potrebám a požiadavkám používateľov slovenčiny, ale zároveň sa vzdá aj hold Alfonzovi Zaunerovi, ktorý zohral v minulosti významnú úlohu v popularizácii slovenského pravopisu a v rozširovaní znalosti o spisovnej slovenčine.

Slavomír Ondrejovič

JUBILEUM KATARÍNY BALÁŽIKOVEJ

Koncom druhého roka nového storočia i tisícročia, ktorý sa začínal i končil dvojkou, presnejšie 12. 12. (opäť sa v dátume objavujú dvojky), oslávila významné životné jubileum naša milá kolegyňa a drahá priateľka PaedDr. Katarína Balážiková, CSc., bývalá dlhoročná členka Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Naša jubilantka sa narodila v najznámejšom slovenskom kúpeľnom meste, a to v Piešťanoch, ktoré sa stali nielen jej rodiskom, ale po istých peripetiách aj trvalým bydliskom. A práve Piešťanom, ich reči aj nárečiu sú adresované publikačné začiatky jubilantky. V r. 1958 – 1963 študovala na Pedagogickom inštitúte v Trnave trojaprobáciu slovenský jazyk – ruský jazyk – občianska náuka a po ukončení vysokoškolského štúdia pracovala ako učiteľka na viacerých základných školách a pritom externe učila aj na strednej škole. Získala veľmi cenné praktické skúsenosti o podstate vyučovacieho procesu v školách I. a II. cyklu, ktoré zúročila ako odborná asistentka, didaktička a publicistka. V rokoch 1971 – 1980 sa aktívne venovala aj práci v metodických orgánoch na úrovni okresu i kraja. Svoje bohaté pedagogické

skúsenosti si nenechávala iba pre seba, ale ich prostredníctvom metodických časopisov (Komenský, Slovenský jazyk a literatúra v škole) ich odovzdávala ostatným učiteľom. Zaujímavé sú nielen jej štúdie, odborné príspevky a reťazec vedecko-popularizačných článkov o názvoch rýb, ale aj samostatné metodické práce. Participovala na vydaní Metodických poznámok k vetnému rozboru a výberu problémových úloh zo skladby (Trnava, 1974). Sama je autorkou metodického listu s názvom Literárno-historické regionálne prvky z oblasti Piešťan a Trnavy.

Keď v roku 1980 nastúpila ako odborná asistentka na Katedru slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UK v Trnave, bola s povolaním a úlohou pedagóga už dôverne oboznámená a bytostne spätá. A tomuto náročnému povolaniu zostala verná až doteraz. Hoci je už na zaslúženom dôchodku, predsa nečinne neodpočíva, ale veľmi živo sa zaujíma o premeny, ktorými prechádza naše školstvo. Pozorne sleduje dianie v škole a vo výchovno-vyučovacom procese aj prostredníctvom svojich vnúčat. Sama sa zúčastňuje na príprave a tvorbe nových učebníc slovenského jazyka pre základné a stredné školy. Okrem toho je členkou redakčnej rady metodického časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole.

Od roku 1986 pracovala na Katedre slovenského jazyka Pedagogickej fakulty v Nitre, neskôr Vysokej školy pedagogickej a v súčasnosti Filozofickej fakulty UKF. Špecializovala sa predovšetkým na problematiku teórie vyučovania slovenského jazyka na všetkých stupňoch a typoch škôl a popri tom prednášala okrem iných disciplín aj syntax slovenského jazyka. V rokoch 1993 – 1995 pôsobila ako lektorka slovenského jazyka na Katedre slovenského jazyka Vysokej školy pedagogickej v Segedíne.

Jubilantka v časovom horizonte 40 rokov absolvovala okrem vysokoškolského štúdia aj postgraduálne štúdium (1972 – 1973), doplnujúce štúdium (1983 – 1984) a špecializované štúdium vysokoškolskej pedagogiky (1986). Akademický titul PaedDr. získala v roku 1981 a vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied v roku 1991.

PaedDr. Katarína Balážiková, CSc., počas svojho pôsobenia na katedre slovenčiny v Trnave a Nitre sa aktívne venovala problematike vzťahu lingvistiky a lingvodidaktiky a v jej rámci najmä rozvoju komunikatívnej kompetencie slovenského jazyka ako materinského jazyka, ako aj cieľového jazyka (jazyka slovenskej menšiny v Maďarsku a jazyka maďarskej menšiny na Slovensku).

Pracovitosť, vytrvalosť, zodpovednosť, priamosť a kritická náročnosť k sebe, ku kolegom a študentom – to sú výrazné atribúty našej jublantky. Tieto vlastnosti po celé roky poznamenávali kvalitu jej činorodej práce. Mnoho učiteľov, absolventov trnavskej i bývalej nitrianskej pedagogickej fakulty či Vysokej školy pedagogickej, ale i súčasnej univerzity, ktorí dnes stoja za katedrami základných, stredných či vysokých škôl, musí pri životnom jubileu Kataríny Balážikovej priznať, že príkladne a

svedomite dokázala formovať profil budúceho učiteľa slovenského jazyka. V požiadavkách na vedomosti adeptov učiteľstva bola neústupná a nekompromisne spravodlivá. Rovnako zodpovedne a hlboko ľudsky vedela chápať problémy svojich spolupracovníkov, vždy ochotná podať pomocnú ruku každému, kto ju potreboval.

Milej a váženej kolegynke PaedDr. Kataríne Balážikovej, CSc., pri príležitosti jej vzácneho životného jubilea želáme hlavne pevné zdravie, mnoho tvorivých síl takých potrebných do ďalšej práce, aby vždy mohla kráčať životom len s úsmevom a tešiť sa z jeho plodov.

Ladislav Navrátil

ROZLIČNOSTI

Naj moderátor – najmoderátor. – Prídavné mená, ktoré predstavujú jeden zo slovných druhov, sa nielen skloňujú, ale sa aj stupňujú. O stupňovaní prídavných mien sa podáva podrobnejšie poučenie v gramatických príručkách, napr. v Slovenskej gramatike E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca v kap. Stupňovanie akostných prídavných mien (5., zrevidované a čiastočne doplnené vyd. Bratislava 1968, s. 199 – 202). Stupňovať vlastnosť prídavných mien, ako sa tu uvádza, znamená tvoriť pomocou odvodzovacích prípon a iných slovotvorných prostriedkov od akostných prídavných mien prídavné mená, ktoré vyjadrujú zveličenie alebo umenšenie miery vlastnosti vyjadrenej v základnom prídavnom mene. Ďalej sa hovorí o tom, že akostné prídavné mená sa stupňujú absolútne a relatívne. Pri relatívnom, čiže pomernom alebo porovnávacom stupňovaní, ktoré nás tu viac zaujíma, sa vyššia miera vlastnosti jedného predmetu vyjadruje v porovnaní s mierou vlastnosti iného predmetu. Rozoznávajú sa pritom tri stupne. Prvý stupeň má tvar akostného prídavného mena. Druhý stupeň sa tvorí príponou *-ší*, napr. *milší*, *kratší*, alebo príponou *-ejší*, napr. *rýchlejší*, *otvorenejší*. Niekedy sú aj dvojtvary, napr. *plytší* a *plytkejší*. Vyskytujú sa aj sprievodné hláskové zmeny, napr. *krátky* – *kratší* (alternácia *á/a*) *otvorený* – *otvorenejší* (alternácia *n/ň*). Tretí stupeň sa tvorí tak, že sa k tvaru druhého stupňa pridáva predpona *naj-*, napr. *najmladší*, *najkratší*, *najotvorenejší*. Treba ešte uviesť, že predpona *naj-* sa podobne ako iné predpony píše vždy s tvarom 2. stupňa, ku ktorému sa pridáva, a stojí na začiatku tvaru 3. stupňa.

Prídavným menám s predponou *naj-* sú významovo blízke, nie však s nimi významovo totožné, prídavné mená typu *hypermoderný*, *supermoderný*, *ultrmoderný* (o častiach *hyper-*, *super-*, *ultra-* sa niekedy hovorí ako o častiach zložených slov, teda napr. v prípade prídavného mena *hypermoderný* by išlo o spojenie slova *hyper* a slova *moderný*, ale dnes už ide skôr o predpony *hyper-*, *super-*, *ultra-*). V súčasnosti sú slová tohto typu veľmi produktívne, o čom svedčí aj spájanie takýchto a podobných častí so slovami domáceho pôvodu, takže sa rozširujú rady hybridných slov, napr. *superľahký*, *ultraľahký*.

Najnovšie sme sa stretli s použitím slovotvornej predpony *naj-* pri substantívach a či v spojení so substantívami. Ide tu o súťaž s názvom *naj moderátor*; *naj moderátorka*. Predpona *naj-* sa v názve tejto súťaže písala osobitne. Stretávame sa však už aj s písaním predpony *naj-* spolu s podstatným menom, pred ktorým stojí, napr. *Anketa o najosobnosť časopisu Express International* (Express International, 2002). Predponu *naj-* pri podstatnom mene možno chápať ako akúsi náhradu prídavného mena s predponou *naj-*, napr. *najlepší moderátor* – *naj moderátor*;

resp. *najmoderátor*, podobne ako náhradu iných prídavných mien s predponou *naj-*, napr. *najschopnejší*, *najpopulárnejší* atď. Predpona *naj-* práve preto, že je to predpona, sa píše spolu s tvarom 2. stupňa prídavného mena, napr. *dobrý – lepší – najlepši*, *presvedčivý – presvedčivejší – najpresvedčivejší*. Ak sa predpona *naj-* používa novšie aj ako bližšie určenie podstatného mena, je na mieste aj písanie spolu s týmto podstatným menom, teda *najmoderátor*, *najmoderátorka*, *najosobnosť*, *najšportovec*, *najšportovkyňa* atď. Vyjadrenia typu *naj moderátor*, resp. *najmoderátor*, *najosobnosť* atď. sa nepochybne uplatňujú pod vplyvom substantív, ako sú *superacidita*, *hyperfragment*, *hyperfunkcia*, *superexpres*, *superakcia*, *ultrafilter*, *ultrazvuk*. Aj tvorenie takýchto slov je dnes veľmi populárne a produktívne, o čom svedčia najmä novšie slová, v ktorých ide o spojenie so slovami domáceho pôvodu, napr. *ultračastica*, *ultrazvuk*, *supercena*, *superpodnik* atď. Čo sa týka písania, píše sa zvyčajne dovedna. Niekedy sa ešte stretávame s písaním typu *super cena*, postupne sa však aj v takýchto prípadoch prechádza k písaniu dovedna.

Treba ešte spomenúť, že popri prípadoch, v ktorých sa *naj-* aj pri podstatnom mene používa celkom zreteľne vo funkcii predpony, aj keď sa ešte niekedy píše osobitne, vyskytuje sa niekedy aj vo funkcii podstatného mena, ktoré sa v takomto prípade prirodzene píše ako samostatné slovo. O použití vo funkcii podstatného mena svedčí skutočnosť, že sa pri ňom používa na bližšie určenie prídavné meno, ktoré stojí pred ním, napr. *Filmové „naj“ roku 2002* (Nový deň, 2003). O nezvyčajnosti tohto prípadu svedčí písanie *naj* v úvodzovkách.

Na záver môžeme konštatovať, že spojenia *naj moderátor*, *naj moderátorka*, *najosobnosť*, s ktorými sme sa zatiaľ stretli, predstavujú ojedinelé prípady použitia predpony *naj-* v spojení so substantívom. Túto predponu podobne ako pri prídavných menách treba písať spolu s nasledujúcim podstatným menom, teda *najmoderátor*, *najmoderátorka*, *najosobnosť*. Takéto písanie sa už začína uplatňovať, ako sme to ukázali na prípade pomenovania *najosobnosť*. Tento spôsob písania podporujú aj slová typu *superakcia*, *superexpres*, *superpodnik*, *hyperfragment*, *hyperfunkcia*, *ultrazvuk*, ktoré sa tiež píše dovedna. Osobitne možno písať *naj* iba vtedy, ak sa použije ako podstatné meno, čo je celkom zriedkavý a mimoriadny prípad, napr. *filmové naj*, resp. *filmové „naj“*.

Ladislav Dvonč

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

L. Sičáková, Gramatické kategórie hydroným z povodia Slanej ■ I. Valentová, Vera, zvera, viera, verung; borg; veriť, zveriť; bor-govať

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Kupcová, Výpovede s direktívnou komunikatívnou funkciou ■ L. Dvonč, O časovaní slovesa kecať

SPRÁVY A RECENZIE

Etymologické symposion Brno 2002. L. Králik ■ Studia academica slovacica. 30. J. Bosák ■ MISTRÍK, Jozef. Lingvistický slovník. I. Ripka ■ KAČALA, J. – KRAJČOVIČ, R.: Náčrt dejín spisovnej slovenčiny. P. Žigo ■ VRAGAŠ, Š.: V službe Ducha. J. Horecký ■ Text a kontext v náboženskej komunikácii. A. Osadská

KRONIKA

Pol storočia slovenskej onomastiky. M. Majtán ■ Alfonz Zauner sa narodil pred 100 rokmi. S. Ondrejovič ■ Jubileum Kataríny Balážikovej. L. Navrátil

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Katarína Kálmánová

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník,
Miroslav Dudok, Ladislav Dvonč, Ján Findra,
Eugen Jóna, Katarína Kálmánová, Rudolf Kraj-
čovič, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Slavomír On-
drejovič, Matej Považaj, Ivor Ripka, František
Ruščák, Ján Sabol, Daniela Slančová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

<i>Slovo</i>	<i>na</i>	<i>úvod</i>

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

L. Sičáková, Gramatické kategórie hydroným z povodia
Slanej

I. Valentová, Vera, zvera, viera, verung; borg; veriť, zve-
riť; borgovať

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Kupcová, Výpovede s direktívnou komunikatívnou funk-
ciou

L. Dvonč, O časovaní slovesa kecať

SPRÁVY A RECENZIE

Etymologické symposion Brno 2002. Ľ. Králik

Studia academica
slovaca. 30. J.
B o s á k

.....
.....
MISTRÍK, Jozef:
Lingvistický
slovník. I.
R i p k a

.....
.....
KAČALA, J. –
KRAJČOVIČ,
R.: Náčrt dejín
spisovnej slo-
venčiny. P. Ž i g o

.....
.....
VRAGAŠ, Š.: V
službe Ducha. J.
H o r e c k ý

.....
.....
Text a kontext v
náboženskej
komunikácii. A.
O s a d s k á.....

.....
.....
KRONIKA
Pol storočia
slovenskej
onomastiky. M.
M a j t á n.....

.....
.....
Alfonz Zauner sa
narodil pred 100
rokmi. S.
O n d r e j o v i č.....

.....
.....
Jubileum Kataríny
Balážikovej. L.
N a v r á t i l.....

.....
.....
ROZLIČNOSTI
Naj moderátor – naj-
moderátor. L.
D v o n ě

.....
.....

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 68, 2003. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Katarína Kálmánová. Technický redaktor: Vladimír Radik. Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2003

SLOVEN- SKÁ

ROČNÍK
68 – 2003

REC

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o. , Bratislava

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows alebo textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. V textovom editore T602 pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (aj pri označovaní stranového a číselného rozsahu, napr. s. 3 -- 12; v r. 1888 -- 1889), v textovom editore Word rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann -- V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Znak, ktorý neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a i.), písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno, napr. #Z = Ž, #z = ž, &Z = Ż, &z = ż, \$N = Ń, \$n = ń, §L = Ł, §l = ł, #E = Ę, #e = ę, #A = Ą, #a = ą. Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.
7. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
8. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
9. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu jazyuls@savba.sk. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.
10. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava, Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdiá v zborníku:

DOLNÍK, J.: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlaček. Bratislava, Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, J.: Sémantické a derivačné pole slovies *ísť* a *chodiť*. Slovenská reč, 64, 1999, s. 202 – 208.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.